Освіта і суспільство

2020'4-5(25-26)

Виходить за підтримки Національної академії педагогічних наук України

Всеукраїнська газета. Інформаційне, науково-популярне, публіцистичне видання

Засновано у 2018 році

№ 4-5 (25-26), квітень – травень 2020

Новини

Новий підхід до розв'язання освітніх проблем

С. 2

Події

Обмін міжнародним досвідом

С. 3

Актуальне інтерв'ю

Що для Вас є наука?

С. 4

Рецензія

Євроатлантичний вектор та перспективи розвитку

С. 12

75 років пам'яті

Звернення Президента України з нагоди Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні

Дорогі українці!

Сьогодні Україна відзначає 9 Травня – День перемоги над нацизмом.

Ми ніколи не забудемо страшну ціну цієї перемоги. За різними даними, це щонайменше 50 мільйонів жертв, з яких понад вісім мільйонів – загиблі та закатовані українці.

Пам'ятаючи всі жахи того періоду, ми не робимо з війни культу. І цей важливий день – не рекламна кампанія, не змагання гасел, не помпезний конкурс танців на кістках. Бо для вшанування подвигу кожного, хто наближав перемогу, головне не гучність, а щирість. І наша перемога у кожного в серці.

Сьогодні ветеранів Другої світової залишилося вкрай мало.

І дуже шкода, що ми згадуємо про них здебільшого в ці травневі дні. Хоча повинні дякувати їм щодня. Вони віддали війні свою молодість для того, щоб молодість була у нас.

Понад сім мільйонів українців у складі Антигітлерівської коаліції протидіяли нацизму як на рідній землі, так і на різних континентах планети.

Без сумніву, людський подвиг не має паспорта. Але внесок українців у перемогу над нацизмом – величезний. І сьогодні ніхто не може приватизувати перемогу. Говорити, що вона могла статися й без українців. Ми не повинні цього забувати, соромитися та дарувати комусь подвиги своїх українських героїв.

Тому сьогодні ми з гордістю згадаємо імена, якими Україна може й повинна пишатися.

Це ***Іван Кожедуб***. Тричі Герой Радянського Союзу, найкращий льотчик Другої світової, який збив понад 60 ворожих літаків.

Це ***Ніколас Орешко***. Кавалер Медалі Пошани та «Пурпурового серця» – найвищих військових нагород США. Його у Білому домі особисто нагородив Президент ***Гаррі Трумен***.

Це ***Євдокія Завалій*** – перша і єдина жінка – командир взводу морської піхоти, що брала участь у боях за Керч та Севастополь.

Це ***Олена Вітер***, що врятувала десятки єврейських дітей у Голокост і стала першою українкою, що отримала титул Праведника народів світу.

Це кримський татарин ***Амет-Хан Султан***, який знищив 30 німецьких літаків, отримав дві Золоті Зірки Героя Радянського Союзу, а в часи депортації кримських татар не зрікся свого народу та боровся за його права.

Це ***Тетяна Маркус***. Підпільниця, яка в часи окупації Києва у 21 рік знищила кілька десятків нацистських солдат і офіцерів та була удостоєна звання Герой України.

Це працівники Харківського конструкторського бюро, які створили легендарний Т-34. Та ***Ігор Побірченко***, який на цьому танку першим розбив браму концтабору Аушвіц.

Це академік ***Олександр Богомолець***, чия система збору та переливання крові врятувала життя сотням тисяч поранених бійців.

Це поетеса ***Олена Теліга***, страчена нацистами в Бабиному Яру.

Василь Курка, що у 16 років став снайпером та загалом знищив 179 ворогів.

Марія Щербаченко, яка винесла з поля бою 112 поранених.

Алекс Дяченко, іменем якого названий есмінець ВМС США.

Уродженець Сумщини ***Олексій Берест***, що встановлював прапор СРСР над рейхстагом.

Та виходець з родини українських лемків ***Майкл Стренк***, що встановлював прапор США на Іодзімі.

Ці та ще сотні тисяч імен сьогодні надихають сучасне покоління українських захисників. Своєю відвагою, жертовністю та головною істиною: «Українці обов'язково переможуть».

Дорогі громадяни!

75 років тому ми здобули перемогу над нацизмом. Знадобилося ще 46 років, щоб ми здобули незалежну Українську державу. І сьогодні вже шостий рік поспіль ми її захищаємо.

Це все сторінки нашої історії, які гуртують і роблять нас сильнішими. Сьогодні з вірою в нашу мету я оголошую про проект меморіальних символів. У межах нього ми хочемо встановити в Україні чотири дзвони. Вчора я був на Луганщині, біля першого селища, де у 42-му році почалося звільнення України. І там буде встановлено перший дзвін – Дзвін Пам'яті.

Сьогодні я на Закарпатті, поруч із місцем, де завершилося вигнання загарбників. Тут буде встановлено Дзвін Перемоги.

Ми віримо і зробимо все, щоб обов'язково настав день, коли буде встановлено ще два дзвони: Дзвін Миру в Донецьку та Дзвін Єдності– у Сімферополі.

І в мить, коли в Україні настане мир і ми повернемо своїх людей та свою землю, чотири дзвони одночасно сповістять про цю знакову подію в історії України.

І кожний їхній удар закарбує у нашій свідомості: «Пам'ятаймо, що єдність – це запорука нашого миру та нашої перемоги».

З 9 Травня! З Днем Перемоги!

Із сайту www.president.gov.ua

Життя перемагає

Олександр Кара – заслужений художник України, доцент кафедри образотворчого мистецтва Ізмаїльського державного гуманітарного університету, голова правління Ізмаїльської міської організації Національної спілки художників України, лауреат премії імені Тетяни Яблонської. За високими титулами, наведеними з енциклопедичною сухістю, стоїть історія становлення яскравої, неординарної особистості, мета життя якої – нести людям сяйво Краси і Добра.

(Закінчення на с. 5)

На фото:
О. Кара. «Хоро»

Новий підхід до розв'язання освітніх проблем

Протягом квітня-травня відбулася низка семінарів для керівників закладів освіти з проблематики геймінгу. Організаторами навчальної сесії виступили відділ економіки та управління загальною середньою освітою Інституту педагогіки НАПН України, відділення загальної педагогіки та філософії освіти, Тренінгова компанія «Академія гри», Асоціація керівників шкіл України, Портал професіоналів розвитку особистості WEBSMART, Міжнародна асоціація ігротехніків, гейміфікації та ігропрактиків.

Доповідач вебінару – ***Костянтин Галюк***, автор єдиної запатентованої та сертифікованої в Україні технології створення прикладних ігор SMARTGAME, аспірант НПУ ім. Драгоманова, викладач Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, фахівець з гейміфікації, коуч-ігротехнік, бізнес-тренер, підприємець, автор багатьох книг.

Під час вебінарів сотні активних учасників з усіх куточків України (керівники закладів освіти, зокрема експериментальних, науковці, вчителі), отримали можливість на належному науково-методичному рівні поглибити та систематизувати свої знання про гейміфікацію навчального-виховного процесу. Автор розповів про роль, місце та життєву необхідність упровадження в освітній процес сучасної школи прикладних ігор, які відкривають нові можливості в розвитку емоційного інтелекту, соціальних навичок і є дієвою та експериментально підтвердженою методикою формування особистості здобувача освіти. Костянтин Галюк обґрунтовано і переконливо, з наведенням актуальних прикладів, розкрив складники технології і «рецепти» гейміфікації та прикладних трансформаційних ігор для учнів різних вікових груп та залежно від окреслених проблем, які можна розв'язати за допомогою ігор.

Особливої уваги автор приділяє способам вироблення в учнів під час ігор зацікавленості та бажанню повторювати (продовжувати) діяльність; включенню дітей у конкретний вид діяльності «тут і тепер»; виробленню адекватного ставлення до помилок тощо. Підґрунтям створення ігор є методологічний базис, спрямований на врахування особливостей запитів та гнучкості в застосуванні геймінгу, його зв'язку з емоційними станами та реакціями учнів; важливої ролі у формуванні надпредметних життєво важливих компетентностей, стійкості дітей у різних життєвих ситуаціях (зокрема протидії боулінгу, зменшенню рівня тривожності та усвідомленості власної гідності кожної дитини, її адаптації та безпеки, розвитку критичного ставлення та навичок швидко й виважено приймати власні рішення).

Під час вебінарів доповідачем обгрунтовано і професійно представлено *основні аспекти прикладних ігор; види ігор* (навчальні, симулятивні, розвивальн, психологічні, коучингові, адаптаційні).

Відповідаючи на запитання учасників, Костянтин Галюк пояснив *відмінності між грою та тренінгом*. Доповідач зауважив, що обидві технології мають спільне в тому, що це навчання, трансформація чи розвиток. Відмінності ж полягають у тому, що тренінг – покрокова лінійність, умовно всі йдуть «строєм»; у грі послідовність кроків передбачити неможливо, кожен іде своїм шляхом, і це наближає гру до реального життя. Тобто, гру можна розглядати як альтернативу тренінгу, це новий етап розвитку технологій.

Особливий наголос на вебінарах було зроблено *на відмінностях прикладних (трансформаційних) ігор та звичайних настільних ігор*, які наразі широко використовують психолого-педагогічні працівники у роботі з учнями. Звернено увагу на те, що прикладна (трансформаційна) гра містить в основі технологію зміни, трансформації внутрішнього світу дитини, створює ґрунт для подальшого формування навичок, є психологічним міні-тренінгом або міні-консультацією за своєю суттю, при цьому зміни внутрішнього світу дитини відбуваються в звичній, приємній, антистресовій атмосфері гри. На відміну від звичайної, в прикладній грі дитина виробляє шаблони перемоги, шаблони правильних відповідей, які ведуть до гарного результату, й тому може бути застосованою фрагментарно чи повноцінно необмежену кількість разів для одних й тих самих учнів, кожного разу формуючи нові умови, нові цілі та завдання.

Дослідження показали, що технологію гри можна застосовувати і для дорослих, і для дітей різного віку та різних категорій. Практично доведено, що ефективними є ігри, коли спільно беруть участь і діти (особливо, підлітки), і їхні батьки. Важливим є також те, що в закладі освіти прикладна гра може застосовуватися для роботи не тільки з учнями, а й з педагогічним колективом та батьками, що дає новий простір для досягнення позитивних результатів освітнього процесу у взаємодії всіх його учасників. Велике значення має якісна підготовка, оформлення та професіоналізм організаторів гри.

Для успішного впровадження таких ігор у роботу закладів освіти потрібна відповідна фахова підготовка, а можливо, й перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогів, психологів – тільки в такому випадку результат є максимальним. А застосування гейміфікації учасники вебінару вважають доцільним і потрібним. За запитами та численними проханнями учасників заплановано продовження серії вебінарів, зокрема, для психологів та педагогів-організаторів закладів освіти.

Олена ОНАЦЬ,
завідувач відділу економіки та управління загальною середньою освітою Інституту педагогіки НАПН України

Філософське осягнення перспектив штучного інтелекту

21-22 травня кафедра культурології та філософської антропології і лабораторія метаантропологічних досліджень НПУ імені М.П. Драгоманова провели в онлайн-режимі VII Міжнародну науково-практичну конференцію «Людина і штучний інтелект: виміри філософської антропології, психоаналізу, арт-терапії та філософської публіцистики. Підхід філософської антропології як метаантропології». Конференція викликала неабиякий інтерес і резонанс у науковому товаристві. Учасників вітали члени вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова – проректор з наукової роботи ***Григорій Торбін***, декан факультету філософії та суспільствознавства ***Іван Дробот***, декан факультету педагогіки та психології ***Тарас Олефіренко***.

З програмною доповіддю «Метаантропологія як теорія подолання егоцентризму виду «Homo sapiens»: спільна еволюція людини як носія природного інтелекту та істоти зі штучним інтелектом» виступив відомий в Україні та за кордоном філософ і психоаналітик, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, Президент Асоціації філософського мистецтва ***Назіп Хамітов***.

У дискусії взяли участь відомі українські і зарубіжні вчені: завідувач кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова, Віце-президент Асоціації філософського мистецтва ***Світлана Крилова*** («Де межа, за якою суб'єкта штучного інтелекту можна вважати особистістю? (Підхід культурної метаантропології й андрогін-аналізу)», член Академії наук Болгарії, професор Великотирнівського університету імені Святих Кирила та Мефодія (Болгарія), член Болгарської Спілки письменників та Всесвітньої федерації поетів «Poetas del Mundo» ***Ваня Ангелова*** («Діалог: реальний та віртуальний виміри»), професор кафедри логіки, етики та естетики Софійського університету імені К. Охридського (Болгарія, Софія), член Асоціації Філософського Мистецтва ***Сільвія Мінєва*** («Homo Technicus сьогодні: між варварством та транс-гуманізмом»), доктор медичних наук, професор клініки Душевного здоров'я (Прага, Чехія) ***Віктор Самохвалов*** («Штучний інтелект як імітація пізнання біології глобального розуму»).

Зазначимо ще деякі виступи. Про соціально-антропологічну природу штучного інтелекту виголосив доповідь ***Ілля Девтеров*** (КПІ ім. Ігоря Сікорського). Колізії релігії та штучного інтелекту змістовно виклала ***Тетяна Ліпіна*** (Євразійський національний університет імені Гумільова, Нур-Султан, Казахстан). Погляд на концепт «штучний інтелект» в контексті релігійно-міфологічних оцінок висвітлив ***Сейфаддин Рзаев*** (Інститут фольклору НАН Азербайджану, Баку). Ймовірні перспективи штучного інтелекту як модератора буття буденної людини окреслив професор ***Володимир Калуга*** (НУБіП України).

В межах конференції надзвичайно цікавим виявився круглий стіл «збереження людяного в людині в епоху штучного інтелекту: можливості філософської фантастики». Учасники проаналізували архетипові фантастичні твори XX-XXI століття, в яких актуалізовано проблему моральної і екзистенціальної взаємодії людини і штучного інтелекту. Дискусію, в якій взяли участь ***Євгенія Більченко***, ***Лариса Гармаш***, ***Ольга Добродум***, ***Віталій Матвєєв***, зарубіжні колеги, вдало направляли Назіп Хамітов та Світлана Крилова. Активними були й аспіранти і магістранти кафедри культурології та філософської антропології спеціалізацій «Філософська антропологія та психоаналіз» і «Філософська публіцистика, філософське мистецтво і арт-терапія».

Учасники конференції дійшли спільних висновків на основі **принципів гуманізму й людиноцентризму** в методологічних координатах філософської антропології як метаантропології – теорії буденного, граничного й метаграничного (позамежного) буття людини, а також теорії взаємодії людини як суб'єкта-носія природного інтелекту та носія штучного інтелекту. Зазначений підхід відкриває принципово нові обрії для міждисциплінарного осягнення проблеми штучного інтелекту.

Юлія ЮХИМИК,
професор кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова, доктор філософських наук, професор

Хоумскулінг: сучасна траєкторія

22 квітня відбувся круглий стіл з обговорення проблем домашньої (сімейної) освіти. Захід організований відділенням філософії і суспільствознавства Київської Малої академії наук учнівської молоді. У круглому столі «Хоумскулінг. Проблеми домашнього навчання та способи їх вирішення» взяли участь науковці, викладачі вищої школи, педагогічні працівники закладів позашкільної освіти, учні-манівці, освітяни. Приводом до цього став захист учнівської науково-дослідницької роботи з проблеми хоумскулінгу на II етапі конкурсу-захисту у Київській Малій академії наук учнівської молоді по секції педагогіки учениці 10 класу гімназії № 283 м. Києва, манівки ***Анастасії Кириченко***.

Модератором заходу виступила аспірантка кафедри соціальної філософії освіти та освітньої політики НПУ імені М.П. Драгоманова ***Ольга Казакова***, яка має досвід педагогічного консультування з хоумскулінгу.

Завідувач відділу навчально-виховної роботи й секції «Педагогіка» відділення філософії і суспільствознавства Київської МАН учнівської молоді ***Лариса Карчина*** обґрунтувала актуальність обговорення не лише з огляду на сучасну, досить поширену, практику домашньої освіти, а й на законодавче закріплення норм сімейної (домашньої) освіти. «Домашня форма здобуття освіти стає альтернативною до загальної середньої освіти. Це потреба часу. Це можливість для всебічного розвитку, розкриття індивідуальності учня, виходу за рамки офіційних програм», – наголосила Лариса Карчина.

Нагадаємо, що домашня освіта – здобування освіти поза межами освітнього закладу у зв'язку з особливими обставинами, або за власним бажанням дитини та її батьків. Основними формами здобуття освіти є інституційна та індивідуальна, які мають кілька видів. Інституційна поділяється на очну, заочну, дистанційну та мережну, індивідуальна включає екстернат, сімейну та педагогічний патронаж.

Представляючи результати дослідження, Анастасія Кириченко зазначила, що хоумскулінг спостерігається як досить поширене явище з різних причин у Великій Британії, США, Канаді, Австралії та ін. Діти і батьки обирають хоумскулінг через недоліки шкільної системі освіти. Результати інтернет-опитування виявили наступні причини: погані стосунки з учителями, булінг з боку однокласників, проблеми із засвоєнням інформації, подані стандартними методами, потреба в індивідуальному підході, бажання витрачати на навчання менше часу, і мати не гіршу результативність.

Науковий керівник, ***Наталія Петрощук***, відмітила зацікавленість юної дослідниці тематикою, проведенням пошукової роботи та наполегливість у її виконанні.

Історичний аспект проблеми висвітлила професор Київського університету імені Бориса Грінченка ***Оксана Драч***, яка зазначила, що загалом на теренах України домашня освіта як така була досить поширеною, хоч і недешевою. Домашню освіту могла сплатити тільки заможна родина, і альтернативою цьому стає широка мережа публічних закладів. У XX ст. у зв'язку з приходом до влади більшовиків, освіта стала тотальною, і це припинило традицію домашньої освіти в Україні. Цікаве питання – ставлення держави і суспільства до домашньої освіти.

На ідеях американського дослідника – засновника напряму домашньої освіти Джона Холта зупинилася науковий працівник Інституту обдарованої дитини НАПН України ***Лідія Ткаченко***. Вона наголосила, що основні ідеї Джона Холта – практикоорієнтована освіта і створення освітнього середовища, доброзичливого до дитини – поширені в українському науково-освітньому просторі вже давно, достатньо згадати хоча б імена Антона Макаренка і Василя Сухомлинського. Власне сімейна освіта була предметом дослідження спеціальної педагогіки (нині вчених Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України) у зв'язку з проблемами навчання дітей з особливими потребами.

Обговорювана тема викликала великий інтерес учасників круглого столу, які звертали увагу не лише на переваги, а й на застереження щодо хоумскулінгу. Підсумки обговорення полягали в тому, що, як і будь яка форма, домашнє навчання має свої позитивні й негативні сторони, але як соціальне вище воно існує і поширюється. Питання лише в тому, як зробити його найбільш ефективним і корисним для дитини, застосовуючи до його розвитку можливості всіх стейкхолдерів – освіти, управління, наукової громадськості та батьків.

Юрій ШЕРЕМЕТА,
«ОіС»

Успішне завершення конкурсу

26 травня відбувся фінал щорічного Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт за напрямом «Актуальні проблеми інклюзивної освіти». Конкурс було започатковано Міністерством освіти і науки України вісім років тому. Базовим закладом вищої освіти для його проведення було обрано Університет «Україна», оскільки саме тут, від дня заснування, успішно втілюється в практику інклюзивна освітня парадигма.

Цьогоріч конкурс вперше проводився дистанційно, що збагатило досвід 26 учасників-конкурсантів, котрі представляли 19 провідних закладів вищої освіти нашої країни, 11 членів галузевої конкурсної комісії, трьох членів апеляційної комісії, а також численної аудиторії зацікавлених слухачів (педагогів, практиків, студентів), які мали змогу долучитися онлайн і стежити за перебігом захисту наукових робіт.

Традиційно, починаючи від першого конкурсу і дотепер, у якості експертів галузевої конкурсної комісії, склад якої визначає МОН України, беруть участь науковці Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України – головний науковий співробітник ***Оксана Таранченко*** і член-кореспондент НАПН України ***Алла Колупаєва***. Як відзначають експерти, цьогоріч роботи вирізняло зростання фахового рівня, розмаїття тем, поєднання інклюзивної проблематики із соціальною роботою, юриспруденцією, спеціальною педагогікою, психологією тощо.

Більшість конкурсних робіт було виконано на високому науково-дослідницькому рівні, з дотриманням вимог проведення експериментальних і компаративних студій, науково-теоретичних дискурсів тощо, їх результати представлено у фахових виданнях, презентовано на численних конференціях. Конкурсанти наразі здобувають практичний досвід у закладах освіти, де відкриті інклюзивні класи/групи, долучилися до роботи батьківських, правозахисних та ін. громадських організацій, ініціюють та беруть участь у заходах, спрямованих на розбудову інклюзивного громадянського суспільства тощо.

За результатами Всеукраїнського конкурсу визначено переможців та нагороджено дипломами: I ступеня – ***Маріанна Соложенцева*** (Житомирський ДУ імені Івана Франка), II ступеня – ***Ярина Занчак*** (Львівський НУ імені Івана Франка), ***Світлана Небесій*** (Університет «Україна»), ***Ганна Когут*** (Львівський НУ імені Івана Франка), III ступеня – ***Юлія Нагорна*** (Сумський ДПУ імені А.С. Макаренка), ***Ольга Дончук*** (Рівненський ДГУ), ***Ірина Гончарук*** (Університет «Україна»), ***Єлизавета Бойко*** (Приазовський ДПУ).

Варто відзначити, що конкурс сприяє популяризації наукових досліджень в галузі інклюзивного навчання, залученню до наукових розвідок талановитої молоді, поширенню інноваційних напрацювань в практику, обміну досвідом провідних науковців та освітян, генерації ефективних стратегій впровадження інклюзивної парадигми в Україні.

Діма ДІМІТРОВ,
«ОіС»

Обмін міжнародним досвідом освіти під час пандемії COVID-19

Пандемія коронавірусу COVID-19 змінила всі сфери суспільного життя у світі, у тому числі й освіту. Кожна країна по-своєму відреагувала на запровадження карантинних заходів у закладах освіти. Директорат з питань освіти та навичок ОЕСР у співпраці з Гарвардською вищою школою освіти наприкінці березня 2020 р. вивчили досвід багатьох країн щодо ефективної реакції на пандемію COVID-19 (у частині реагування освіти на запровадження запобіжних заходів щодо пандемії) і запропонували на основі освітніх практик «Рамкові настанови щодо відповіді освіти на пандемію COVID-19 2020 року» в умовах карантину.

Учені Національної академії педагогічних наук України здійснили переклад запропонованого документа українською. Документ містить інформацію, що її було отримано в результаті опитування понад 300 респондентів з 98 країн. Автори документа сподіваються, що вона буде корисною і допоможе розробникам освітньої політики, освітянам та організаціям громадянського суспільства у формуванні реакції освітянської спільноти на пандемію.

У вступі зазначеного документу акцентовано наступне.

З огляду на масштабність впливу пандемії це не лише питання охорони здоров'я. Пандемія і заходи, необхідні для її стримування, вплинуть на соціальне, економічне та політичне життя. Обмеження щодо мобільності, яка спричинена соціальним дистанціюванням, призвела до зменшення економічного попиту та пропозиції, що сильно впливає на бізнес і зайнятість. Цей вплив буде тяжчим для найбільш вразливого населення в країні, як і в країнах з найслабшою інфраструктурою охорони здоров'я. Обмеження (соціальне дистанціювання) вплинули також на освіту на всіх рівнях і впливатимуть принаймні декілька місяців, оскільки учні і викладачі не можуть фізично зустрічатися в школах і в університетах.

Добре відомо, що час, витрачений на навчання, або навчальний час, є одним з найнадійніших прогнозів успішного навчаня. У США дослідники вивчали наслідки «втрати навчання влітку» і показали, що тривале переривання навчання це не лише скорочення часу навчання, але й втрата набутих знань і навичок. Протягом літа учні на канікулах втрачають еквівалент одного місяця навчального року, а втрати знань та вмінь з математики більші, ніж з читання. Втрати також є більшими в учнів із сімей з меншим рівнем доходу. Крім того, наявні відмінності в отриманні учнями підтримки від батьків, які можуть надати їм освіту безпосередньо вдома або приватно, відмінності у можливостях різних типів шкіл у дистанційному навчанні, а також особистісні відмінності учнів (стійкість, мотивація та володіння вмінням вчитися самостійно і за допомогою Інтернету) імовірно загострять вже присутній розрив у доступі до знань. На додаток, відмінності між шкільними системами у наданні ефективних відповідей щодо організації навчання в умовах непередбачуваності посилять прогалини. В результаті пандемія COVID-19, ймовірно, призведе до найбільшого розриву в освітніх можливостях одного покоління. Цей розрив вплине на життєдіяльність людей і перспективи їх соціумів.

Тому вкрай важливо, щоб управлінці вжили негайних заходів для розроблення і впровадження стратегії для пом'якшення впливу пандемії на освіту. Співпраця може допомогти у розробленні ефективних відповідей освіти і першою й найпростішою формою співпраці є обмін інформацією про те, що школи, громади та країни роблять зараз для захисту освітніх можливостей в період пандемії. Метою «Рамкових настанов» є підтримка обміну досвідом. З документом можна ознайомитися на сайті Національної академії педагогічних наук України за посиланням: *naps.gov.ua/uploads/files/press/2020/Framework-guide_V1(COVID-19_ua).pdf*

Юрій МАЛЬОВАНИЙ,
учений секретар відділення загальної середньої освіти НАПН України

Що для Вас є наука?

Таке запитання у зв'язку із відзначенням в Україні Дня науки ми задали нашим авторам і дописувачам, які отримали відзнаку нашої газети «Автор року-2019». Зараз точиться багато розмов про науку й навколо науки – як її організувати, що вважати справжньою наукою, який від неї ефект й т. ін. Вважається нормальним, що науковець повинен не лише здійснити наукове дослідження, а й наперед визначити його результат й ефективність, а потім ще обов'язково його впровадити й неодмінно опублікувати результати у призначених міжнародних інформаційних базах, бо це, мовляв, «наріжний камінь» його істинності.

Остання вимога не просто енергетично затратна, а й часто фінансово нездоланна для науковця. Зарплатня у науковців – далека від бажаної, статус у суспільстві – в основному близький до апатії з боку інших соціальних груп і верств, що не мають до науки відношення. Що ж науковців тримає у науці? І що думають про науку ті, хто до неї дотичний?

Інна АРТЕМЕНКО

доцент ЗВО, м. Київ

Наука для мене – це значна частина моєї професійної діяльності, яка сформувала у мене нові якості особистості (фактологічне мислення, критичне ставлення, аналітичну розсудливість, схильність до пошуку нового). Наука – це постійний пошук нових ідей і їх розвиток, аналіз та можливість впровадження у повсякденне життя, пошук ресурсів для впровадження інновацій, оцінка того, на скільки ці ідеї виявились ефективними в умовах реального світу.

Оксана ГОСПОДАРЕНКО

доцент ЗВО, м. Миколаїв

Наука для мене – це пошук. Історія та археологія, які є невід'ємною складовою мого життя протягом майже п'ятнадцяти років, – це подвійна можливість для пошуку. Особливе відчуття радості дає археологія, бо ти торкаєшся минулого у сьогоденні. А ще наука – це свого роду розширення меж: інтелекту, часу, простору, можливостей. Меж власних і тих, хто поруч, передусім маю на увазі студентство.

Наука – це не рутина, а творчість, креативність, ентузіазм. Тільки за таких умов вона є справжньою, цікавою, а не імітацією.

Ірина КОРОЛЬКОВА

журналіст, м. Ізмаїл, Одеська обл.

Питання про науку поставило б у глухий кут, якби не двомісячний досвід самоізоляції з дітьми молодшого віку. Так ось, наука, на мій погляд, – те, що є вкрай затребуваним поколінням, що підростає. Так, вони не читають наукові журнали і навіть просто тільки навчаються читати. Але їм цікаво, як побудовано Всесвіт і людський організм, як виникли назви та власне предмети навколишньої дійсності, що є причинами і стане наслідками процесів, які вони спостерігають. Наука, з якою в такому віці знайомляться діти в доступному для них вигляді, стане обов'язковим супутником, коли вони підростуть, і бажання знати більше і розуміти краще буде таким самим природним, як розпорядок дня і повага до дорослих. Тому для мене наука – як мудрий наставник, який увібрав у себе все накопичене попередніми поколіннями і тактовно передає ці знання дітям, причому так, аби не відбити у них прагнення дізнатися і осягнути більше.

Микола ЛИТВИН

учений, м. Львів

Якось при львівській каві з екс-міністром освіти і науки України, талановитим педагогом і фізиком ***Іваном Вакарчуком*** я сказав, що в історії, історичній науці можливі не один, а кілька результатів. Тоді він відповів, що це не наука. Зрештою, після короткої паузи, професор визнав: у точних науках можливі теж різні шляхи вирішення проблеми й різні висновки. Цей випадок я згадав, щоб підкреслити: кожен учений, зокрема й історик, має велику відповідальність не лише перед колегами по фаху, але й спраглим суспільством, яке завжди потребувало відповідей на виклики часу, історичні крутозлами.

На жаль, у час пандемії я знову побачив у кіосках з пресою російськомовні науково-популярні історичні журнали, які зареєстровані в Києві, але й далі пропагують радянсько-російський наратив про Росію, СРСР і Україну – вихваляють силу і доблесть російської зброї, ігнорують український визвольний рух новітньої доби тощо. Це, звичайно, є неприпустимим. Особливо шкідливим це недороге чтиво є для непідготовлених споживачів, насамперед підлітків.

Не є секретом і те, що в нашій державі знищено відомчу науку, а тому велика відповідальність за експлуатацію ядерних реакторів, великих гідроспоруд, транснаціональних трубопроводів, систем зв'язку та ін. лежить на академічній науці – фундаментальній і прикладній. Суспільство і влада також потребують від гуманітаріїв експертиз демографічного стану держави, її економічних перспектив, геополітичних ризиків. Історики, на мою думку, повинні детравматизувати нашу національну історію, особливо імперських періодів, нейтралізувати комплекс меншовартості щодо ролі та місця українців та України в європейській та світовій історії.

І, насамкінець, побажання владі та політикам: треба нарешті фінансувати академічну науку згідно із законодавством, без залишкового принципу.

Валентина ПОТІЄНКО

учитель, м. Київ

Для вчителя є важливим цікавитись науковими дослідженнями як в своїй предметній галузі, так і в педагогіці. Для такого вчителя викладання у кожному класі буде мати свої відмінності, адже кожний клас, кожна група учнів не схожа на іншу. Саме напрацювання науковців і досвід педагогів-науковців дозволяють вчителеві зацікавити своїм предметом учнів класу будь-якого профілю.

Я – вчитель інформатики, тому зазначу, що навчальний матеріал на уроках інформатики весь час оновлюється, бо розвивається і оновлюється галузь знань. І саме участь в науковій роботі дозволяє мені весь час залишатися в тренді. Статті в журналах, семінари, конференції, спілкування із зацікавленими вчителями та вченими наукових установ є саме тим джерелом, з якого беруться і нові знання, і нові ідеї. Знаннями ділюсь з учнями, зацікавлюю їх до наукових проектів, навчаю правильно планувати свою дослідницьку діяльність, підготовку до олімпіадних змагань. А ідеями та результатами ділюся з колегами – у наукових журналах і на сайті.

Наукова робота і учительська – це два напрями, що доповнюють один одного, підсилюють. Не може бути педагог без науковця в душі. Я цим живу і дуже вдячна долі, яка поєднала мене, наукового працівника за фахом, з професією вчителя.

Петро САУХ

учений, м. Київ

Наука у моєму розумінні є важкою працею, яка вимагає не лише високого інтелекту, але й завзятості й наполегливості. Це сфера, що приносить швидше задоволення, аніж матеріальну винагороду. Тим паче, коли йдеться про філософську науку, яка стала для мене особисто не лише фаховим заняттям, але й способом буття. Для адептів «товарної» концептуалізації науки, які прикриваються вузьким меркантилізмом і організовують міжнаукові дуелі, скажу: наук багато – істина одна. Філософія, зокрема, не роздає рецепти, а ставить діагноз. І в цьому її цінність для людини і суспільства. Вона вчить мужності бути мудрою людиною, адже мудрість – це когнітивна експертиза усіх наукових і життєвих практик.

Наталія СКОМОРОХА

заступник директора ЗПТО, м. Шостка, Сумська обл.

Людина вирізняється з-поміж інших живих істот здатністю мислити і творити. Але всі зусилля окремо взятої людини були б марними, якби вона не ділилася своїми знаннями з іншими. Головне покликання науки саме в тому і полягає, щоб скарбниця людських знань завжди поповнювалася, а ланцюжок обміну знаннями і досвідом між поколіннями не переривався ніколи. Немає жодної сторони людського життя, яка б не базувалася на раніше набутих, а тепер старанно збільшуваних знаннях. Це рушійна сила, яка просуває людство вперед, дає можливість реалізуватися.

Для мене наука – це процес пізнання, отримання нових знань, набуття досвіду, відкриття себе як частини суспільства. Наука сприяє моєму розвитку. Це розкриття власного Я і визначення моєї причетності і ролі у суспільстві. Чим вищий власний рівень, тим суттєвіший науковий рівень в цілому. З маленьких «Я» складається велика сім'я, родина, нація.

Без сумніву, нові знання покращують життя людини в усіх сферах. Одним словом, це творення себе і власного успіху. Для цього потрібно мати три «П»: принциповість, працьовитість, професіоналізм. А ще вимогливість, самоконтроль і любов до справи. Тож творімо себе і націю!

Василь ТКАЧЕНКО

учений, м. Київ

Поділяю думку ***Мераба Мамардашвілі***. В його розумінні феномен науки полягає в специфічній сфері життєдіяльності людини, коли на основі одних знань і спостережень продукується інше знання. Наукова діяльність вимагає зосередженого напруження людських сил, підтримки і розвитку допитливості, що не має розмірності.

Не існує прикладних наук, існує лише наука і її застосування у тій чи іншій сфері людського буття. Звісно, знання стає складовим елементом у виробництві технічно-корисних предметів, або ж у сфері освіти. Однак тут йдеться не про власне науку, а про інші суспільні явища, що підлягають іншим законам. Ступінь (а вона може бути максимально великою), у якій ці інші явища включають в себе і асимілюють наукові знання, при цьому байдужа для визначення і розуміння сутності феномена науки

В гуманітарній сфері людського буття є своя специфіка: наука в ній є не просто сумою знань, а принципово перехідним станом, спрямованим на розширення способу сприйняття людиною світу і себе у світі. Об'єктивне знання відкриває гармонію й порядок у світі, в якому людина живе і в процесі життєдіяльності встановлює своєрідні «острівці порядку в хаосі Всесвіту». Того цілого, що стоїть поза людськими надіями, упованнями, бажаннями, використанням, інтересами, цінностями.

Світлана ТЕРСТУЯХ

директор ЗЗСО, смт Мангуш, Донецька обл.

Наука особисто для мене – це локомотив світового прогресу, форпост найважливіших змін. Коли намагаєшся оцінити здобутки людства, то розумієш, що у кожну епоху були свої величні постаті, яких, можливо, і не одразу розуміли їхні сучасники, але вони своїми науковими здобутками змінювали не тільки світ навколо себе, а й спрямовували по новій траєкторії розвитку країни, відкривали нові світи.

Неможливий розвиток будь-якої галузі у державі без науки, яка завжди йде на великий крок попереду всього суспільства, пояснює незрозуміле, розвінчує міфи, доводить гіпотези, обґрунтовує факти, втілює у життя нові відкриття. Я щаслива, бо у книзі мого життя відкрито цікаву й важливу сторінку «наука». Дякую всім науковцям і установам, з якими довелося працювати останнім часом, за ентузіазм, спілкування, обмін досвідом, цікаві зустрічі, нові знайомства та можливості, розширення простору та уяви, натхнення й творчість! Міцного всім здоров'я, родинного затишку, наснаги та вагомих досягнень на науковій ниві!

Андрій ЧЕРКАШИН

професор ЗВО, м. Харків

Наука – це галузь реалізації особистісних цінностей справжніх науковців. Для мене особисто – наука сприяє особистісному і духовному розвитку. Допомагає вдосконалювати форми та методи навчання студентів. Сприяє зацікавленню та залученню студентів до самостійного наукового пошуку у напрямі майбутньої професійної діяльності.

Людмила ФИЛИПОВИЧ

учений, м. Київ

Для мене наука – це форма самовизначення в історичному плані (звідки я, ми і хто я, ми), в сучасності (що робити для сучасної України), відповідальність за майбутнє своєї країни і людства. Наука – це форма реалізації генетично закладених і надбаних протягом життя якостей, скерованих на постійний рух, розвиток, покращення якості життя і не лише свого.

Наука – це форма комунікації з колегами, студентами, обмін думками, теоріями, які покращили б життя людям.

Наука – це пізнання світу через участь у конференціях і знайомство з різними культурами, способами мислення, традиціями – і презентація своєї власної. Нести Україну в світ і привносити світ в Україну.

Тетяна ШЕВЧУК

професор ЗВО, м. Ізмаїл, Одеська обл.

Мабуть, це спосіб життя. Я народилася у родині заслуженого працівника сільського господарства України, доктора сільськогосподарських наук, професора ***Станіслава Голобородька***. Тому наукова атмосфера панувала в моєму житті з дитинства, а з нею – повага до розумової праці, особистих досягнень, тяжіння до книги. Є дещо сакральне у процесі наукового пізнання з відданням належного авторам-попередникам, у роботі в бібліотеці (особливо у таємничому відділі стародруків), захваті від наукової знахідки. Наука – це спосіб не тільки професійної, але й особистісної реалізації, розкриття свого інтелектуального потенціалу.

Світлана ШУДЛО

професор ЗВО, м. Дрогобич

Для мене наука – це особливий вид творчості, який ґрунтується на глибокому знанні свого фаху, інтуїції, розумінні сучасних світових тенденцій, що веде до появи нового прогресивного і суспільно корисного «продукту». Сучасний тренд полягає у міждисциплінарності наукових досліджень. Саме цього не вистачає нашій науці, яка тримається у руслі диверсифікації, а не інтеграції. На принципі міждисциплінарності створено нашу наукову громадську організацію – Українську асоціацію дослідників освіти. Впродовж п'яти років її діяльності ми відчули суттєві переваги об'єднання зусиль науковців різних галузей у реалізації наукових проектів, які є цікавими і суспільно значущими.

Лідія ТКАЧЕНКО,
«ОіС»

Продовжуємо публікацію матеріалів Науково-практичної конференції «Національна ідентичність як проблема науки й освіти», що мала відбутися *12 березня 2020 року, Київ (в рамках Одинадцятої міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти» та виставки освіти за кордоном «World Edu»).*

Методологічний поворот у розумінні ідентичності: від політики розрізнення до політики визнання

Людмила ФИЛИПОВИЧ,
завідувач відділу історії релігії та практичного релігієзнавства відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, доктор філософських наук, професор

Традиційні методологічні підходи до ідентичностей, які раніше розумілися статично, як раз і назавжди задана належність до певної спільноти, автор пропонує переглянути. У процесі ідентифікації люди акцентували на протиставленні та інакшості. Головними принципами самопізнання виступали розрізнення й відмінності. В умовах глобалізації, коли виникає реальна загроза традиційним типам суспільств і культур, постає необхідність знайти баланс між глобальним і партикулярним, між універсалізацією і збереженням унікальності кожної колективної форми життєсвіту культур і суспільств на основі усвідомлення не так їх відмінностей, як спільності, схожості, подібності. А це вимагає здійснити методологічний поворот в розумінні ідентичності: від інтерпретації ідентичності як розрізнення до політики визнання.

Епоха глобалізації не стала часом створення глобальної ідентичності, яка б зняла проблеми конфліктів між різними національними, релігійними чи культурними спільнотами. Навпаки: процеси глобалізації лише загострили переживання людьми своєї колективної тожсамості, масштабували бажання зберегти свою неповторність і відмінність, інтенсифікували різноманітні форми відстоювання та захисту власної ідентичності. Очікування створення єдиної мега-нації (чи мега-релігії або мега-культури, мега-мови тощо), яка б примирила носіїв різних етнічних чи культурних або віросповідних традицій, не справдилися. Глобальні проекти єдиної Європи, яка б дієво в раціонально-правовий спосіб вирішила суспільні конфлікти, виявилися неефективними. Але це не знімає актуальності звернення до проблем своєї культурної, в т. ч. етнорелігійної приналежності, а отже пошуку нових методологічних підходів до припинення масових зіткнень, протистоянь, війн. Універсалізація світу співіснує із буттєвим уособленням спільнот. Це породжує багато запитань як теоретичного, так і практичного ґатунку. Важливо не тільки зафіксувати status quo, але й виявити умови, можливості того чи іншого способу буття. Як, наприклад, співвіднести універсальні права і свободи людини із потребами та інтересами певних спільнот, у т. ч. й етнічних чи релігійних? Як дозволити існування російської мови, яка є мовою агресора, як другої державної, як сприймати гастролі російських співаків, театрів, виставки російських художників в Україні, чи вводити обмеження на російське книгодрукування, як реагувати на недотримання українських квот на радіо і телебаченні? Як можлива діяльність Церкви в Україні, яка виступає на боці її ворогів, не засуджує агресію сусідньої держави, освячує зброю, якою вбивають українців? Як в межах однієї конфесії примирити вірних УПЦ з вірними ПЦУ? Як бути українському суспільству толерантним до окупантів? Як на фоні європейської універсалізації оприявнити в законний і цивілізований спосіб свою ідентичність, відстояти свою буттєву унікальність?

Ідентичність завжди характеризуватиме людське буття як на індивідуальному, так і спільнотному рівні. Вона може не усвідомлюватися людиною, яка просто традиційно належить до певного колективного роду чи типу діяльності, до суспільної касти чи професії, в природній спосіб відтворюючи ту чи іншу належність. Тут присутнє просте чуття спільноти. Усвідомлення своєї належності, як правило, приходить в періоди криз, коли людина втрачає такі звичні індикатори своєї належності, як свою родину, свій дім, свою територію, свою мову, свою культуру тощо. Втрата СВОГО відкриває можливість обрати ІНШЕ, можливість вільного вибору людиною власної належності. Людина може ідентифікувати себе з чим завгодно і бути ким завгодно. Але існує межа ідентичності. І такою межею, на думку Є. Бистрицького, залишається належність до етнонаціонального світу життя (культури) [Національна ідентичність і громадянське суспільство, 2018: 14]. Тобто людина обмежена у своїй ідентифікації, яка не може бути свідомо-вільною, тобто виключно раціональним вибором особи.

Цю фактичну належність до життєвого світу культури (етносу/нації) не змогли здолати жодні політичні режими, жодні ідеології. «Совєтскій чєловєк» не переміг в людині прибалта, кавказця, українця, азіата. Як і неминуча економічна глобалізація, утвердження фундаментальних прав і свобод людини, демократія, утворення ЄС, спільних державних, громадських, міжнародних інституцій не призвели до глобальної ідентичності. Етнонаціональна / етнорелігійна спільнота існує! Але традиційні теорії ідентичності на ґрунті універсалізувальних методологій при поясненні суті цього феномену не спрацьовують. Ідентичність не можна пояснити тим, що люди, які належать до якоїсь спільноти, мають чи поділяють однакові суспільні характеристики – інтереси, цінності, культуру. Потрібно зрозуміти спільноту як ідентичність. Аналізуючи твори Ю. Габермаса, А. Сена, Р. Еспозіто й ін., з'ясовуємо, що в них пропоновано подолати пануючу інтерпретацію персональної ідентичності, як Я, що досягає своєї самототожності через привласнення власне колективної сутності. Нині традиційний погляд на конституювання спільноти як природного формування її членів через інтеріоризацію заданих ззовні колективних характеристик наявного спів-життя (ідентичності) ставиться під сумнів [Там само: 23]. Замість субстанційованого розуміння спільноти (ідентичності) як спільного володіння, спільних властивостей, об'єднавчих характеристик, а отже і природного бажання зберегти, захистити, примножити, наростити, придбати, тобто бути спільнотою для «наших», протиставляючи «ми – вони», а відтак і свідомого розрізнення спільнот, має прийти поняття спільноти як спільного віддавання, колективного дарування.

Життя перемагає

(Закінчення. Початок на с. 1)

Дитинство Олександра Кари (нар. 1956 р.) пройшло в с. Нові Трояни Болградського району Одеської області, мешканці якого – етнічні болгари. З розташованого на трьох пагорбах поселення відкривається чудова панорама бессарабського степу, оброблених виноградників та річки Катлабух, що сформувала романтичне сприйняття природи та реалій сільського життя. Пристрасть до малювання зумовила устремління отримати професійну освіту на художньо-графічному факультеті Одеського педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. «Вчитися на художника? – дивувалися практичні односільчани. – Іди на ветеринара, завжди будеш мати вдома кусок м'яса!». Образ куска м'яса, на який можна обміняти мрію, глибоко врізався у творчу уяву митця як антиобраз. Саме тому, що все життя митець приймає рішення, далекі від матеріальних устремлінь, вірність своїй мрії дозволила йому досягнути вершин визнання власної творчості.

Головними темами ранньої творчості Олександра Кари стали дитячі спогади про побут і традиції мешканців Буджака («Сільське свято», «Сільська пісня», «Спогади про дитинство», «День пам'яті», «Сімейна трапеза», «Георгіїв день» та ін.). У його художньому доробку переважають жіночі образи. Легкі, стрункі, пластичні, одягнені в колоритне національне вбрання, вони позбавлені ваги й надихають своєю чарівною безпосередністю («Муза», «Виноградна лоза», «Бессарабські дівчата» й ін.). Жінки середнього і старшого віку – як водиться, за працею: випіканням хліба («Дух печі», Спогади про хліб»), обробкою землі, збирання врожаю, ткацтвом («Сільський мотив», «Осінь під старою яблунею», «Сіячки», «Ниті з минулого» й ін.).

Він зображує їх такими, якими завжди бачив у селі – скромних, працьовитих, одягнених у закрите чорне повсякденне вбрання. Мати художника, Іванка Кара, залишилася для нього ідеалом жіночої відданості, берегині родинного затишку. Її образ представлений у «Портреті матері» (1990) і є центральним у триптиху «Троянка» (1996). Буджак як мала батьківщина, оспівується художником як благодатний край, тихий притулок носіїв патріархальних цінностей. На полотні «На новій землі, під новим небом» зображено родину переселенців – сільських трудівників. Їх підкреслено витягнуті фігури, характерні для іконічних зображень святих, додають відчуття стрункості й височини, автор таким чином сакралізує їх побут, побудований на чесних і справедливих відносинах усередині громади. Картина «Сільське свято», на якій зображено колективне приготування традиційних страв з тіста, доповнює ідею єдності общини: м'які пастельні тони створюють відчуття гармонії, підкріпленої символікою хліба як символу життя.

На початку 2000-х років Олександр Кара оволодів технікою енкаустики, у якій написана більшість його полотен. В її основі лежить принцип змішування фарб із воском, рослинною олією, смолою (каніфоль, дамара) та їх нагрівання у процесі створення образів. Візитівкою творчого доробку митця вважається картина «Перша борозна». Її задум виник під впливом проникливих рядків народної різдвяної пісні, у якій ідеться про важку працю переселенців, яким святі угодники допомагають окультурювати дикий буджакський степ. Фон картини репродукує автентичний варіант килиму як продукту болгарського народного ткацтва; рама є також автентичним елементом ткацького станка (валалі). Таким чином, художня концепція картини «Перша борозна» відтворює певний синтез авторського замислу, фольклору і декоративно-ужиткового мистецтва.

Християнські цінності є незмінним атрибутом духовного життя південних слов'ян. Творча композиція «Причастя» відображає одне з найголовніших церковних таїнств – символічне куштування тіла і крові Христової. На перший погляд, бачимо на полотні образи жінок, що приймають причастя: вони піднесені й тендітні, наділені елементами святості, зворушливо вигнуті фігури засвідчують стан екстатичного просвітління при здійсненні таїнства. У символічному потрактуванні художньої концепції цього полотна містяться глибші символи, якщо інтерпретувати образи трьох жінок як уособлення християнського розуміння божественної триєдності: Дух приймає причастя, Душа молиться, а Тіло смиренно схилилося.

Духовний світ мешканців Українського Придунав'я, їх звичаї та традиції стали одним із наскрізних мотивів творчого доробку Олександра Кари. Сюжетом творчої композиції «Хоро» на перший погляд є традиційний болгарський танок, популярний також у гагаузів і румун. Люди в танку утворюють коло, центром якого на картині є один із артефактів протоболгарської культури – розета у формі семикутного диска. Сім персонажів повторюють семикутну форму розети, утворюючи подвійне коло в квадраті. Міфопоетична символіка подвійного кола, уміщеного в квадрат, має універсальне значення: добовий і річний рух сонця, циклічна концепція часу (повторення пір року, дня і ночі, життя і смерті) втілює ідею єдності і нескінченності.

Олександр Кара – живописець за покликанням. За його зізнанням, він хворіє, коли не має можливості писати, зануритися у творчий процес, «спіймати» ідею майбутнього твору і відтворити її матеріальними засобами. «Боже, я відпочиваю, коли я працюю!» – таким є життєве кредо митця.

Майстерня О. Кари, розташована у внутрішньому дворі ізмаїльського Будинку художника, є місцем зустрічі творчої інтелігенції України і Болгарії, колекціонерів та цінителів мистецтва, екскурсійної програми для студентів образотворчого відділення вишів Одеської області. Основні твори О. Кари увійшли до авторського альбому «На новій землі, під новим небом» (2008). Представлена на полотнах митця панорама традиційних цінностей у контексті художнього осмислення архетипів сільського життя, викликає у шанувальників його творчості почуття подяки батькам, Батьківщині, світу за можливість гармонійного існування в злагоді з природою і моральними імперативами буття.

Тетяна ШЕВЧУК,
мистецтвознавець, доктор філологічних наук, професор м. Ізмаїл, Одеська обл.

Володимир ІЛЬЇН,
професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філософських наук, член-кореспондент НАПН України

Чи елітна наша еліта?

Давньогрецький філософ *Діоген*, відомий нам як такий, що «жив у діжці», дивував сучасників не тільки цим. Зокрема він просив милостиню у статуй, показуючи, що люди подадуть калікам, жебракам, юродивим, убогим і не подадуть філософам, тому що знають: від каліцтва й жебрацтва вони не застраховані, а мудрецями їм ніколи не стати! Ця повчальна історія згадується кожного разу, як спостерігаєш витіснення й ігнорування з боку вищих ешелонів влади людей розумних, моральних, таких що мислять. Мабуть тому звучне, гарне слово «еліта», за яким має стояти благородство, інтелект, вишуканість, коректність, моральна досконалість, мало асоціюється з тим, що бачимо в повсякденному житті. З одного боку, глянець журнальних фото, усмішки на рекламних щитах, зустрічі в урядових палацах і на міжнародних презентаціях, й одночасно – невиконані обіцянки, перманентне подорожчання життя і скандал, скандал, скандал, який чомусь вперто називається демократією. Тому знов і знов виникає питання: що таке еліта і якою вона повинна бути?

НЕОБХІДНІСТЬ ЕЛІТИ

Дійсно, еліта є потребою суспільного розвитку, без неї держава втратить правильний орієнтир і загине. Еліта – як капітан на кораблі в бурхливому морі. Світова історія – це, насамперед, історія зародження, формування і взаємодії національних еліт, передусім, *владних*. Тобто тих людей, які є «пасіонаріями» (***Л. Гумільов***), в яких домінує «воля до влади» (***Ф. Ніцше***), які вибрані «світовим духом» (***Г. Гегель***), які відчувають своє покликання «від Бога».

Еліти завжди були і завжди будуть. Шляхи входження в еліту різні, іноді далекі від моральних канонів. Але завжди буде залишатися віра в еліту як кращих, «відбірних» представників народу. Для виконання своєї місії вона повинна відповідати ряду критеріїв, викристалізованих в процесі розвитку суспільства. Найголовніша вимога – *еліта повинна усвідомлювати – влада, посада – не привілей, не нагорода*, а *обов'язок перед народом, готовність до жертовності*. Цим завжди відрізнялися *обрані*, про яких ми говоримо як аристократів духу, поборників свободи. Їх жертовність в ім'я вищих цілей – не істеричний сплеск емоцій, а постійна готовність відстояти свою позицію, свою ідею, не поступитися заради вигоди репутацією і честю. Для *Тараса Бульби* у ***М. Гоголя*** козак (еліта нації того часу) має один привілей – він повинен померти *чесною смертю* – в бою за віру і Вітчизну, і не інакше! Чим вища ідея, заради якої приносить себе людина в жертву, тим більша *довіра* до неї як представника еліти.

В історії суспільства святі, мученики, революціонери та інші борці жертвували своїм життям і вели аскетичний образ життя заради добра, справедливості, рівності та інших ідеалів, у які вони *вірили*. Завдяки цьому в свідомості народу укорінилося переконання, що пристрасть до побутової розкоші несумісна з особистісною жертовністю, отже, і з елітарністю. Тому люди, які прагнуть до влади заради користі, багатства, не сприймаються як еліта суспільства.

Можна дискутувати, наскільки нині потрібна жертовність, які її межі, і чи буде вона прийнятою. Адже ми живемо в умовах фінансової економіки, «грошового ладу», де людина бореться вже *не за виживання, а за комфорт*. Кардинально міняється система цінностей, а з нею – і саме розуміння елітою своєї ролі і призначення в світі. Привілеї, нагороди, пільги вона приймає, а от жертвувати, працювати не на себе, а на благо інших, як того від неї чекають, не поспішає. Хто з представників нашої провладної еліти за роки незалежності виявив жертовність, аскетизм, відмовився від пільг, депутатської недоторканості, поділився прибутками, владою чи відмовився від неї в ім'я збереження національних інтересів та розвитку держави? Представники еліти – а говоримо передусім про владу – вважають чомусь себе особливими, обранцями долі, які мають право на *все* – владу, багатство, комфорт, свободу вибору і дії, зневагу до інших, недотримання слова і все те, що в суспільстві породжує впевненість в «несправжності» нашої еліти! І як інакше, якщо «вони» поділяють суспільство, декларуване як демократичне на *еліту*, і пересічних українців, котрі, як і при феодалізмі, повинні залежати від рішень «згори». Чому так виходить?

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ

Проблема української еліти в тому, що вона сформувалася в ході свідомого руйнування і поділу державного, тобто народного добра. Проведена ваучеризація насправді була правовою легалізацією збагачення тих, хто *знав, як потрібно ділити*. В процесі приватизації (поділу) був втрачений страх моральної відповідальності перед суспільством. У такій «конкурентній» боротьбі виграв не кращий, а найхитріший, найжорстокіший, найцинічніший, безсердечний, байдужий до моральних наслідків своїх дій.

Тепер традиційна мораль є пустою фікцією для тих, хто зробив свої капітали, проник у владу і закріпив своє місце в еліті. Поки в 90-ті роки всі сміялися над тупістю і обмеженістю «нових українців», вони впевнено збагачувалися, розвивали свій бізнес, ділили сфери економічного і політичного впливу, влаштовували змагання, як перейти з мільйонера у мільярдери тощо. Для нової еліти міркування про необхідність морального та інтелектуального складників є свідченням наївності та обмеженості тих, хто прагне до примарної духовності, а не до конкретних грошей і влади.

Проте ігнорування морально-духовного, інтелектуального є однією з головних причин *виродження* і *заміни еліт*. Ще у XIX столітті італійський соціолог, економіст, математик ***В. Парето*** довів, що розвиток еліти циклічний і проходить кілька етапів – від зародження до розпаду. На початку шляху еліта активно формує мету і цілі суспільного, національного розвитку (*інтелектуальна еліта*), йде у владу (*вольова еліта*) на служіння народу. Такою є еліта «першого призиву», яка виконує головну роботу – прориву в нове, краще, світле, очікуване. А потім починається поступове заповнення простору навколо цієї, *справжньої еліти* «попутниками», які оточують її жадібним натовпом і починають випрошувати для себе належних місць – «в ім'я» і «для блага». У нас це, як правило, стосується «хлібних» посад, які дають можливість «вирішувати питання», і не потребують особливих професійних чи креативних здібностей. Головне – максимум одержання вигоди, пільг, благ, почестей, нагород, звань. В результаті влада слабшає, сорокінські «вертикальні ліфти» відкриваються для конформістів, кар'єристів. Механізми, які забезпечують надходження свіжих інтелектуальних сил для суспільства, перестають працювати.

Справа у тому, що далеко не всі, хто завдяки вибору долі одержав владу, готовий добровільно віддати її лише через те, що закінчився встановлений термін. І це особливо актуально, коли йдеться про владний Олімп. Вони шукають і знаходять тисячі способів і хитрощів зберегти за собою реальну владу. Всупереч закону, правилам, моралі, принципам. Чому ж існує така еліта?

ЕЛІТА ЧИ НОМЕНКЛАТУРА?

Попри все, які б не були часи, але еліта – найкраще, рафіноване, виплекане високою культурою (мислення, моралі і діяльності) має залишатися собою. Еліту не можна плутати з *номенклатурою*. Остання й перебирає на себе ім'я еліти, всіляко витісняючи дійсних творців політики, мистецтва, держави, науки від того, на що вони заслуговують. *Для номенклатури потрібні не творці, а виконавці, слуги*. Хоча саме слуги продають і зраджують першими, адже для лакея, говорив *Б. Спіноза*, немає героя.

Еліта – річ дуже дорога, для підготовки якої потрібен час і особливе виховання. Чим бідніша країна, тим менше шансів формування й зростання еліти. Її заміщують містечкові угрупування, «свої хлопці». Об'єднуючись в клани, вони приходять у владу і визначають *себе* в якості еліти. В дію вступає принцип «свій – чужий», починає домінувати жорстка ієрархія, «крок вправо чи вліво» виключається, і замість моралі, знання, фаховості першість належить *відданості* і *потрібності*. Ця ситуація далеко не демократична, проте в нас вона набула сили, оскільки дозволяє легалізувати свої капітали, зберігати владу, вплив, досягати скандальної чи примітивної, але *публічності*.

Саме з цих причин, попри всі намагання *можновладців* ототожнити себе з елітою є марними. Адже дії еліт обов'язково мають етичний сенс, бути справедливими, чесними, милосердними, розумно обґрунтованими. Будь-яка вертикаль відповідальної влади й бізнесу відбудовується на вертикалі великих цілей, смислів, цінностей. Без них еліта (влада і бізнес) вироджується в маніпуляторів заради кон'юнктурних і вузько групових інтересів.

Підміна еліти її імітаторами призводить до стагнації: кожна влада, породжена такою елітою, замінюючи іншу, також стає непрофесійною, поскільки нічого не змінюється – залишаються містечковість, політична, фінансова, адміністративна корупція, цинізм, шоу замість політичної діяльності. Відсутня підтримка інтелекту, інновацій, творчості. І в такій ситуації вже недолугими є пошуки саботажників, зрадників, ворогів, звинувачення радянської системи, сталінської диктатури, компартії, «п'ятої колони», які начебто заважають владі в розбудові України. Проблема в тому, що орієнтована на матеріальні блага і гроші еліта, попри заяви, *не хоче змін*, оскільки вбачає в них загрозу своїм можливостям, благам і привілеям.

ПАРАДОКСИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕЛІТИ

Поки немає мети – не може бути й розуміння шляху, а без нього не можна серйозно критикувати курс влади (еліти). Перед тим як зруйнувати старе і будувати нове, потрібно мати план цього нового. *Невизначеність* цього нового в орієнтаціях головних політичних сил і породжує ті катаклізми, які тривожать і турбують суспільство. Для створення концепції *нового* потрібно розуміння того, що *нас не влаштовує в старому*.

Це й дозволить зрозуміти, чому ж наша еліта не така, яку ми хотіли. Теперішній стан не можна визнати нормою. Якщо еліта (в даному випадку – це влада), яка поглинає всю духовну енергію суспільства, розквітаючи за її (наш) рахунок, то це не еліта, а пухлина, яка вимагає хірургічного втручання. Але чи не приведе подібне втручання до погіршення ситуації? Чи не приймаємо ми зовнішні прояви за головне, упускаючи її внутрішні причини?

Видатний французький філософ ***Ж. Бодрійяр*** говорив, що парадоксальний підсумок будь-якої революції: невизначеність, тривога і плутанина. *Свобода* виявилася нездатною принести звільнення. В черговий раз з'ясовано, що сама по собі свобода нічого не вартує, значимою (або незначимою) її робить людина. Вона може застосувати свободу для продажу себе в ще більш жорстоке рабство, або для пригнічення інших. Ось тут і постає з усією гостротою проблема еліти – чи розуміють ті, хто так себе називає, ту міру відповідальності, яка покладена на них, а також зневагу і презирство, якими може наділити їх народ?

Ставши чужою для суспільства, еліта (владна номенклатура) породжує в ньому чітку і грізну напругу, поле якої здатне породжувати новий елемент, якого поки немає, але який *починає* конденсуватися. Своєю дисгармонічною, деструктивною діяльністю *така еліта* (номенклатура) починає народжувати собі заміну, змушує шукати принципово нову модель соціокультурного розвитку. *Потрібен проект*, а його можуть створити ті, хто мислить творчо, інноваційно, не орієнтується на патріархальні цінності, не живе химерами минулого.

Наша влада (політична еліта) сама по собі ніщо. Це та піна, яка виникає на хвилях життя. Піна (влада) – зникає, сутність (життя) – залишається. Сутність життя людини – в боротьбі, творчості і діяльності, яких не може замінити нікчемність турбот лише за свою вигоду і зиск. І людина не повинна відмовлятися ні від боротьби, ні від свободи, навіть якщо в процесі цієї боротьби їй потрібно проходити через розчарування і цинізм. Адже чим, як не цинізмом, можна пояснити демонстрацію елітою своїх мільйонів і своїх багатств перед країною, більшість населення якої може жити в основному лише на скромну зарплату? Спроба жити в кредит (як на Заході) обернулася трагедією для більшості тих, хто, повіривши існуючій владі, потрапив в пастку фінансових метаморфоз.

Цинізм владної еліти заснований на переконанні, що для свого процвітання потрібно зробити людей більш простими і недалекими. Так вони зручніші для управління. Людина, що мислить, для влади небезпечна, оскільки може зрозуміти все. Інтелект спонукає до вирішення моральних проблем, ним неможливо маніпулювати, у нього є певні принципи, його важко залякати і зламати. Саме про таку еліту, яка власне і залишається в історії, і мріє суспільство.

І ще одне: в умовах сучасного «суспільства знань» максимальна більшість дорослого і молодого населення України, всупереч труднощам і перепонам, отримало й отримує освіту, долучається до світової культури і демократичних цінностей. Українська людина позбулася *однаковості*, комплексу «звичайної людини», стала *особистістю*, тому не сприймає снобізму і приниження називати себе *пересічністю*. Тим більше тими, хто по суті далекий від справжньої елітарності. Саме ця нова, сповнена гідності особистість здатна здійснити інтелектуальну модернізацію політичного життя, яка відкриє шлях модернізації України. В цьому і полягає запорука появи тієї нової еліти, яка *потрібна* нашому народу.

Яків Чепіга: внесок у становлення національної системи освіти й виховання

Цьогоріч виповнюється 145 років від дня народження Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича) – українського педагога, психолога, методиста, громадського діяча, якого свого часу знали не лише в Україні, а й закордоном. Яків Чепіга самовіддано працював на освітянській ниві, але це не вберегло його від репресій сталінської тоталітарної системи. Він залишив значну педагогічну спадщину – понад 150 праць. Нині його ім'я і педагогічні ідеї зусиллями сучасних вчених повертаються в освіту.

Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) народився 12 травня 1875 р. у с. Мар'янці на Херсонщині (нині Миколаївська обл.) у родині паламаря. Прізвище Зеленкевич Яків мав по батькові, Чепіга – по матері. Походили ж Чепіги з давнього запорозького роду. Батько помер, коли хлопчикові виповнилося 12 років. Навчався в Новобузькій учительській семінарії (1892–1895), після успішного закінчення якої вчителював у школах Донбасу (1895–1917). У 1900–1901 рр. завідував вечірніми курсами для дорослих у Луганську, у 1908–1911 рр. – Народним університетом Вознесенської копальні на Донбасі.

Педагогічна освіта, практичний досвід стали підґрунтям для подальшої науково-педагогічної діяльності Я.Ф. Чепіги. Яків Феофанович разом з іншими українськими педагогами порушував найактуальніші питання розвитку української освіти, створення національної школи в умовах антиукраїнської політики російського уряду. Про це йдеться в низці його статей («Національність і національна школа», 1910; «Ґрунтовні принципи нормальної школи», 1911 й ін.). Важливим напрямом досліджень Я.Ф. Чепіги була педологія, дуже популярна на той час. На основі ґрунтовного аналізу праць видатного американського психолога С. Хола, німецького педагога В. Лая, досвіду школи Л. Толстого в Ясній Поляні Яків Феофанович довів необхідність побудови нової системи освіти й виховання, що базується на ретельному вивченні природи дитини. Цим ідеям дослідник присвятив такі праці: «Увага і розумовий розвиток дитини» (1911), «Страх і кара» (1912), «Брехливість у справі виховання» (1912) та ін.

Підсумком багаторічних роздумів ученого щодо створення національної школи став «Проєкт української школи» (1913), написаний ним у відповідь на звернення редакції журналу «Світло» до педагогічної громадськості. Я.Ф. Чепіга наголошував на необхідності запровадити природну школу, де дитина здобуватиме справжню освіту, а не сурогат, шкідливий для її духовного розвитку та народної культури. Він сформулював вимоги до нової української школи: 1) у створенні її має брати участь усе українське вчительство; 2) школа має бути народною та відповідати інтересам народних мас; 3) важливо, щоб освіта була національною, рідномовною, відповідала душі й розуму народу, його культурному, соціальному та економічному розвиткові; 4) школу потрібно будувати на підвалинах, що не порушують прав дитини, вільного й нормального розвитку її індивідуальних фізичних і духовних сил. Проєкт передбачав двоступеневу початкову освіту з шестирічним терміном навчання, що мало розпочинатися з шести років.

У непересічній особистості Якова Чепіги напрочуд гармонійно поєднувалися педагог, науковець і громадський діяч. У пореволюційні роки він особливо активно займався організаційно-педагогічною роботою: виконував обов'язки завідувача народної освіти реформованого Київського повітового земства (1917), експерта початкових шкіл м. Києва (1918), брав активну участь у діяльності Наркомосу УСРР, зокрема в розробленні положення про трудову школу, програм для неї (1919). Він був прихильником ідеї трудової школи, які розвинув у працях «До трудової школи!» (1918–1919), «Трудова школа» П.П. Блонського» (1918–1919) та ін.

1917–1920 рр. разом з іншими представниками інтелігенції Яків Феофанович брав активну участь у створенні підручників для української школи, продовжуючи справу, розпочату ще до Української революції. Серед них зокрема «Задачник для початкових народних шкіл. Рік перший і другий». Цей підручник – один із перших, написаних українською мовою. Навчальні видання Якова Феофановича відрізнялися від старих новим змістовим наповненням задач, побудованих на місцевому матеріалі з використанням української термінології. Друкувало їх, як і багато інших, видавництво «Українська школа», яким керував Я.Ф. Чепіга разом із С.Ф. Русовою, Ю. Сірим і С.Ф. Черкасенком. У цьому ж видавництві під рубрикою «Українська педагогічна бібліотека» вийшов методичний посібник для вчителів Якова Феофановича «Письмо в школі» (1918), де автор виклав методику навчання письма.

1920 р. Я.Ф. Чепігу запросили до організаційного комітету у справі створення Київського інституту народної освіти (КІНО), а потім на посаду декана дошкільного факультету й товариша ректора цього інституту. Пізніше він став деканом факультету соціального виховання, проректором, професором. Викладав такі курси: «Трудові процеси», «Організація установ соцвиху», «Методика початкового навчання», «Система соцвиху». Працював разом із В.М. Догою, О.К. Дорошкевич, Г.М. Іваницею, Б.С. Манжосом, К.Ф. Лебединцевим, В.І. Помагайбою та ін. Саме цих педагогів 1938 р. було звинувачено у створенні в КІНО антирадянської націоналістичної організації, яка пропагувала націоналістичні погляди серед викладачів і студентів.

Яків Феофанович є фундатором Педологічного інституту в Києві. Упродовж 1922–1925 рр. він очолював секцію практичної педагогіки науково-дослідної кафедри педології (Інститут педології в м. Києві). У 1925 р. керував секцією методики й дидактики Харківської науково-дослідної кафедри педагогіки. Протягом 1926–1934 рр. обіймав посаду наукового співробітника сектору навчання дорослих Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІПу).

У цей час Яків Феофанович постав активним організатором української освіти, зрілим дослідником із власною педагогічною концепцією, знаним ученим-педагогом. Побачили світ його теоретичні праці «Азбука трудового виховання й освіти» (1922), «Практична трудова педагогіка» (1924). У 20-ті роки набувають розвитку ідеї комплексного навчання в школах України, представлені концепціями науковців Г.М. Іваниці, О.Ф. Музиченка, І.П. Соколянського. Яків Феофанович загалом негативно ставився до комплексної системи як основи освітнього процесу й віддавав перевагу класно-урочній системі. Свої міркування щодо цього він виклав у статтях: «Що то є комплекс» (1925), «Будова комплексу» (1925), «Від розмов до діла (з приводу дискусії про методи навчання» (1926) та ін.

У ці ж роки й надалі Я.Ф. Чепіга створював нові підручники для початкової школи, які мали кілька перевидань: читанку для першого року навчання «Веселка» (1921), «Веселку» (друга та третя читанки після букваря, 1924); переробляв задачники для початкового навчання в другому й третьому класах (1924–1925). Побачив також світ підручник для дорослих шкіл грамоти, написаний ним у співавторстві з Г. Іваницею та Б. Якубовським, «Шляхом життя: Читанка для 6–7 груп трудової школи, робфаків, шкіл для дорослих т. ін.» (1923). Разом із Л. Єгоровою та В. Павловським учений підготував «Рухому хрестоматію української сучасної літератури» (1928).

Учений написав цілу низку методичних посібників для вчителів початкових класів, які складалися з методичних порад і розробок різноманітних дидактичних проблем: «Методика усної лічби та вправи у перших групах семирічки» (1930), «Методика навчання в трудовій школі першого концентру» (1930), «Читання й робота над книжкою в першому концентрі політехнічної школи» (1932), «Методика роботи з підручником математики» (1933), «Методичні поради до роботи з читанкою першого класу» (1934). На часі були й підручники, методичні посібники для навчання дорослих: «Буквар для шкіл грамоти» (1933), «Методичні поради до букваря для шкіл грамоти» (1934) та ін. Підручники та посібники Я.Ф. Чепіги відіграли значну роль у розвитку української освіти в першій третині XX ст., стали підґрунтям подальшого підручникотворення для національної школи.

1933 р. Якова Чепігу було звільнено з УНДІПу з причини «скорочення тематики». 1937 р. педагога було заарештовано, а 20 листопада цього ж року Особливою трійкою Управління НКВС Харківської обл. за начебто участь в антирадянській націоналістичній організації та проведення терористичних актів проти керівництва партії та радянського уряду засуджено до 10 років заслання. 16 лютого 1940 р., зважаючи на протест заступника прокурора Управління НКВС по Харківській обл., це рішення було скасовано, а термін заслання зменшено до 5 років. Однак Яків Феофанович не дожив до цієї події. Він помер 22 серпня 1938 р. на засланні в Північно-Східному таборі копальні «Стахановець» Сусуманського р-ну Магаданської обл. Російської Федерації. 15 квітня 1958 р. Якова Чепігу було реабілітовано.

Як бачимо, доля педагога виявилася трагічною. Людина, яка самовіддано працювала на освітянській ниві, стала жертвою сталінської тоталітарної системи. Я.Ф. Чепіга був одним із перших у когорті однодумців, які зробили вагомий внесок у розвиток національної педагогічної думки, становлення національної системи освіти й виховання.

Нині науковці вивчають біографію, творчість Я.Ф. Чепіги. Його праці введено до наукового обігу. Ідеї педагога набувають актуальності та значущості в умовах розбудови Нової української школи.

Насамкінець зазначимо, що з оригінальними працями педагога можна ознайомитися в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В.О. Сухомлинського НАПН України. Для вивчення його ідей можуть прислужитися: навчальний посібник «Вибрані педагогічні твори Я.Ф. Чепіги» (Л.Д. Березівська, 2006); біобібліографічний покажчик «Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) – видатний педагог, психолог, громадський діяч» (2013), електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович (12(25).05.1875–22.08.1938)», розміщені на сайті dnpb.gov.ua.

Лариса БЕРЕЗІВСЬКА,
директор ДНПБ України імені В.О. Сухомлинського ,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

НПУ імені М.П. Драгоманова запрошує

БАКАЛАВРАТ

Сфери реалізації культуролога:
- наукова праця в галузі social & cultural studies на міжнародному рівні;
- культуртрегерство та арт-кураторство; менеджмент культури;
- культурна анілітика та арт-журналістика;
- соціальна критика і блогерство; психоаналіз культури;
- кінолекторії та арт-терапія;
- театрально-виставкова справа;
- галерейний бізнес;
- літературна творчість;
- транснаціональні контакти і культурна дипломатія;
- гуманітарна політика;
- студії пам'яті;
- управління культурою та горизонтальні солідарності;
- сцена і медіа.

В НПУ ім. М.П.Драгоманова на кафедрі культурології та філософської антропології діють два напрями з культурології: **теорія культури та менеджмент культури.**
Окремим відділенням є **МАГІСТРАТУРА**, де можна ознайомитися з новітніми тенденціями розвитку глобального світу на базі фундаментальних теорій: медіа, інформаційної війни, психоаналізу ідеології, реклами, брендингу та маніпуляцій.

За детальнішою інформацією звертайтеся за телефонами: 067 601 40 16; 097 195 87 55

Передплатіть «Освіту і суспільство»!

Друзі! Наше видання можна передплатити на сайті ДП «Преса» www.presa.ua до 16 числа кожного місяця.

Олександр ВОЗНЮК,
професор кафедри англійської мови з методиками викладання у дошкільній та початковій освіті Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктор педагогічних наук

Позитивний світогляд і творчість – запорука здоров'я

Здоров'я є однією з основних цінностей людського життя. І ця цінність постає тим більш вагомою для всіх нас тоді, коли ми зустрічаємося з викликами, критичними для нашого здоров'я. Одним з таких викликів є COVID-19, який змусив більшість людей усвідомити абсолютну значущість здоров'я як одного з вищих пріоритетів.

Аналіз літератури щодо різних аспектів здоров'я дозволяє дійти висновку: *найбільш повно здоров'я людини як психофізіологічну сутність характеризує стан повноти і цілісності людського організму.* А цілісність на психофізіологічному рівні передбачає такий стан, при якому всі органи і системи перебувають у функціональній єдності.

Мовою синергетики, благополуччя організму передбачає обмін системи з навколишнім середовищем речовиною, енергією, інформацією. Таким чином, *енергія, відкритість і функціонально-біоритмічна когеренція (узгодженість) органів і систем живого організму – три атрибути психофізіологічного аспекту здоров'я.*

Втрата здоров'я організму є втрата ним зазначеного вище стану когеренції /цілісності в результаті певних дій на організм з боку зовнішнього (або внутрішнього) середовища, що призводить до неузгодженості його природних біоритмів. У результаті такої неузгодженості деякі поля клітин, органів і систем втрачають цей когерентний стан, що і призводить до втрати (віддачі) організмом енергії. А це згодом призводить до зниження життєвого тонусу – втрати здоров'я, тобто до хвороби.

У контексті проблеми здоров'я цілісність людини проявляється також і в тому, що на будь-який негативний подразник зовнішнього середовища організм відповідає єдиною – цілісною – пристосувальною реакцією, що називають ***стресом***, який може призвести до захворювань (Г. Сельє). Стрес постає ***цілісним*** станом тому, що він супроводжується стійким набором неспецифічних реакцій організму, загальних для всіх без винятку хвороб.

Цей феномен дозволяє припустити, що у витоків захворювань лежить вузький набір причин, або – ***єдиний чинник,*** який призводить до ослаблення життєвого тонусу організму і звужує його «життєвий простір». Надалі має місце порушення нормального режиму функціонування однієї зі слабких ланок організму, що і називається хворобою, яку перемагає єдиний же чинник /ресурс – ***імунітет.*** Ослаблення імунітету нині розглядають головним чинником будь-якої хвороби, у тому числі й **COVID-19**.

Стрес, що постає головним чином інформаційним феноменом, обумовлений меншою мірою негативними /стресорними чинниками зовнішнього середовища і більшою – психолого-світоглядним негативізмом самої людини. Тобто соматичні (організменні) реакції на той чи інший стимул (подразник) зовнішнього середовища, в силу наявності практично невичерпних ресурсів механізму гомеостазу (що реалізує діалектичну усталеність внутрішнього середовища організму), принципово не можуть вилитися в хвороби. (Тут ми не розглядаємо екстремальні умови існування людини.)

Отже, будь-яка специфічна стресорна дія на організм викликає у ньому єдину реакцію, яку можна визначити як «симптом хвороби взагалі», коли на розмаїття специфічних подразників середовища організм реагує неспецифічним, узагальненим чином. Це дозволяє припустити, що всі специфічні стресорні подразники (які мають єдиний функціональний наслідок – стрес) на їх глибинному (перцептивно-гностичному) рівні реагування пов'язані із вищим регулятором поведінки людини – її свідомістю і, відповідно, певною системою ціннісних орієнтацій.

Хвороба виникає тоді, коли організм людини не може адекватно реагувати на зовнішні подразники саме в силу власної психолого-світоглядної деструкції, яка формує масу згубних психологічних установок, що генерують всілякі хвороби. Як писав А. Маслоу, зараз багато психологів і представники інших спеціальностей доходять висновку, що причина багатьох, якщо не всіх хвороб людини, пов'язана з її психікою, а отже з її світоглядом.

Стрес на рівні основних психофізіологічних реакцій людини проявляється у вигляді ***емоцій***, які виступають інтегральною характеристикою людського організму. Про це свідчить ***інформаційна теорія емоцій*** П.В. Симонова, відповідно до якої емоція є реакцією на дефіцит актуальної інформації. Іншими словами, якщо людина відчуває дефіцит інформації щодо тої чи іншої актуальної для неї події, то виникає емоційна реакція організму на брак інформації, пов'язаної із процесом задоволення людських потреб.

Виходячи з інформаційної теорії емоцій, згідно з якою людські емоції є інформаційним феноменом, можна стверджувати, що дефіцит інформації про зовнішній світ є виразом ситуативної невизначеності (що породжує у людини стан невпевненості в нинішньому і завтрашньому дні). А ця невпевненість викликає емоційні реакції, що можуть породжувати фрустрації і стреси. Як показали дослідження, хронічні стреси призводять до передчасного старіння організму. До цього ж результату призводить і злість /агресія як елемент стресу: вчені США і Великобританії встановили, що злоба і ворожість значно прискорюють процес старіння людського організму. Також експериментально показано, що негативні емоційні реакції, а також пов'язані з ними психофізіологічні стани і поведінкові атитюди (такі, наприклад, як брехня, нещирість, злість, ненависть, заздрість та ін.), є наслідком стресогенної моделі поведінки і світогляду, що підриває здоров'я людини, оскільки знижує енергетичний тонус її організму.

Найбільш повно психо-енерго-поведінковий складник здоров'я був вивчений *Інститутом кинезіології* (США), результати досліджень якого наводить у своїй книзі *«Десять заповідей творчої особистості»* П. Вайнцвайг, а також директор цього інституту Д. Даймонт у своєму дослідженні. Експериментальні результати діяльності Інституту кинезіології засвідчують: якщо людина позитивно ставиться до свого оточення, то вона значно підвищує тонус своєї життєдіяльності; і навпаки, негативне ставлення до навколишнього світу знижує енергетичний тонус людини. При цьому щитовидна залоза, крім виконання головної функції імунологічного нагляду, постає основним «розподільником» живлющої, регенеруючої енергії організму. Ця залоза спрямовує й регулює потік електромагнітної енергії у всьому організмі, проводячи миттєву корекцію організменних процесів, яка необхідна для подолання певних відхилень у його життєдіяльності.

Було показано також, що негативні почуття й думки є джерелом стресу людини й відтоку її енергії. Любов, віра, відвага, подяка, довіра тощо активізують діяльність щитовидної залози й підвищують нашу життєву енергію. Ненависть, заздрість, підозра, страх, а також неприємні асоціації й спогади гальмують діяльність щитовидки й знижують життєвий тонус людського організму. Крім того, усе розмаїття поведінкових аспектів людини виявилося безпосередньо пов'язаним з процесами підвищення та зниження життєвого тонусу людини. Так званий жест вираження любові – «жест Мадонни» (розпростерті для обіймів руки) позитивно впливає на людину в стресовій ситуації, навіть якщо цей жест лише уявлюваний (але неодмінно глибоко емоційний). Усмішка також стимулює діяльність щитовидної залози не тільки людини, котра усміхається, але й людей, що сприймають цю емоцію.

Психологи, вивчивши численні психофізіологічні показники організму людини в умовах її соціальної комунікації, дійшли висновку: якщо спілкуються дві людські істоти, життєвий (енергетичний) тонус однієї з яких є вищим, ніж тонус іншої, то «життєва» енергія «перетікає» до цієї іншої істоти, оскільки прилади фіксують, що її життєвий тонус підвищується, а іншої людини – еквівалентним чином знижується.

Звертаючи увагу на обмін енергії між людьми, Д. Даймонд дійшов висновку, що різні прояви життєвої енергії взаємозалежні. Енергія «сильної» людини послаблюється при особистому контакті зі «слабкою», одночасно при цьому енергія останньої підсилюється. Під час особистого контакту порушення психічної рівноваги може передаватися від однієї людської істоти до іншої: настрої й думки вкрай заразливі.

Отже, позитивний настрій та позитивне ставлення до світу є чинником підвищення життєвого тонусу людини з усіма соціальними й медико-біологічними наслідками, що з цього випливають.

Соціальний аспект позитивного світогляду реалізується на діяльнісному рівні, коли духовно і фізично здорова людина здатна досягати значного успіху у житті, а сам цей успіх пов'язаний зі здоров'ям людини прямо кореляційним чином. У цьому зв'язку цікавим є висновки Г.І. Косицького, який проводив досліди с двома групами пацюків. Ці дві групи навчали долати перешкоди. При цьому, перша група пацюків була поставлена в умови, коли ці перешкоди можна було здолати, а друга група – ні. Відтак, перша група була успішною, а другу навчали неуспішності, безпорадності. За декілька поколінь успішній і неуспішній групам пересадили клітини раку. Перша група вижила вся, друга – вся загинула.

Цікавим є і те, що, як пише у книзі *«Старіння і збільшення тривалості життя»* В.В. Фролькіс серед випускників Гарвардського університету відмінники мають найбільшу тривалість життя.

Позитивні емоційні стани, любов, прощення, оптимізм – сповнюють організм енергією. За таких умов можна говорити про гармонізувальний стан людини – фундаментальний оптимізм, що постає станом повної інформованості людини про світ, відсутність будь-якої невизначеності як в плані інформації, так і досвіду. Саме це дозволяє ставитись до оточуючого світу з повною довірою, щирістю та відкритістю, бути альтруїстом та одночасно усвідомлювати себе як дещо окреме та неповторне, тобто поєднувати дитину та дорослого.

Абсолютна інформаційна обізнаність, яка передбачає повний контроль за дійсністю, приводить людину до впевненості у своїх силах та відкритості світові (існує психотерапевтичний принцип: людина може контролювати лише те, чого вона не боїться, до чого вона відкрита.

Якщо ж людина перекладає цей контроль на Верховну Сутність (Бога, Абсолют), до якої ця людина ставиться з повною довірою як до гаранту справедливості та гармонійності світу і всіх його подій, то вона звільняється від негативних емоцій, страху.

Людина, що постає як відкрита система, яка сприймає світ з повною довірою, поєднуючи полярні його аспекти, є творчою людиною, оскільки, як показують експерименти, люди з високим творчим потенціалом краще асоціюють поняття з протилежними значеннями, ніж з подібними (В.С. Ротенберг).

Тут треба сказати й те, що *творчість як процес сполучення контрастних та суперечливих сутностей та створення нових цілокупностей (сенсів), є головною рисою еволюційного механізму.* Як пише Ф. Клікс, «найважливіша передумова появи нової якості складається тоді, коли дві системи, що незалежно виникли для виконання різних функцій, вступають між собою у взаємодію. Ця взаємодія породжує нову якість, при цьому дві витокові структури зберігаються в новій функціональній єдності як її часткові підсистеми.

За В.С. Ротенбергом, творчі люди можуть витримати стан непевності, володіючи спроможністю задумувати й використовувати одночасно кілька протилежних або суперечливих ідей, понять, уявлень. І, як наслідок, творчі люди можуть досліджувати такі відношення і зв'язки, що недоступні для тих, хто схиляється до ясності й однозначності.

Якщо творча особистість є метою розвитку людини, то метою розвитку є й наріжна властивість творчої людини – здатність включати полярні аспекти світу в єдиний концептуальний і онтологічний контекст, тобто сприймати світ як дещо цілісне.

Отже здоров'я (як фізичне, так і душевне) – це запас адаптаційних (пристосувальних) можливостей організму, достатній для того, щоб адаптація до напруги повсякденного існування відбувалася автоматично (без участі свідомості). Таким чином, здоров'я – є змінна (функціональна) величина, що характеризує здатність організму відновлювати і підтримувати незмінною гомеостатичну рівновагу. За таких умов здоров'я може бути виражене кількісно величиною, зворотною кількості енергії, яку організм змушений буде витратити для відновлення гомеостазу після виведення його з рівноваги.

Позитивне оптимістичне ставлення людини до життя підвищує енергетичний тонус її організму.

Підвищує енергію людини і творчість як надситуативний акт зі створення цілісних сенсів, оскільки в цьому випадку сенс як цілісна системна парадоксальна сутність виявляє системні властивості Цілого, не властиві окремим елементами системи. Творча активність, здатна поєднувати протилежності, знижує ентропію середовищ та систем, підвищуючи життєвий тонус людини, зміцнюючи її імунітет /здоров'я. Саме це постає головним чинником протидії **COVID-19.**

Спільне читання вголос – особисте спілкування – розвиток

Діти стають читачами на колінах своїх батьків.
Емілі Бухвальд

Хочете, щоб дитина була щасливою та реалізувала себе вповні? Хочете, щоб дитина була розумною та творчою? Хочете, щоб дитина була чуйною і тонко відчувала світ, відгукувалась на ваші переживання та ділилась своїми почуттями? Хочете, щоб дитина визначилася зі своїми інтересами і вчилась залюбки та йшла впевнено до обраної професії? Знайдіть спеціальний час для спільного читання журналу чи книги щодня. Це саме той час, коли ви зупинитесь у повсякденному вирі проблем і подій та відірветесь від комп'ютера чи телефону і подивитесь дитині в очі, обнімете її та вмоститесь разом на дивані. Ваш голос, інтонація, плече поруч чи обійми – це той затишок, що буває тільки в дитинстві, коли відчуваєш безпеку і спокій, а ще – очікування чогось нового, захоплюючого, загадкового, цікавого. Потім дитина читатиме і вам, і ви зі щирим інтересом та неймовірною радістю слухатимете про нові а, може, вже відомі вам пригоди. Потім читання вже увійде у звичку, але ця подорож, котру ви розпочинали разом завжди буде ресурсним спогадом вашої доньки чи сина.

Олена ВОВЧИК-БЛАКИТНА,
провідний науковий співробітник Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук

ОТЖЕ – КНИГА

Саме справжня паперова книга чи журнал, зустріч з якими чекатиме дитина, здатні творити чудеса. Перевірте на власному досвіді. Науковці це вже перевірили.

Можливо, вам знайоме загальне уявлення про те, що діти охочіше та частіше читають не паперові книги та журнали, а якщо вони є на таких пристроях, як iPad або Kindles? Але нові дослідження показують, що це зовсім не обов'язково (Computer @ Education. June 2017. V.109).

У ході дослідження дітей 4 та 6 років психологи встановили, що ті, хто мав регулярний доступ до пристроїв з можливістю eReading (наприклад, Kindles, iPad та мобільних телефонів), не прагнули використовувати свої пристрої для читання, а читали «вічну» паперову книжку. Вчені також встановили, що чим до більшої кількості пристроїв має доступ дитина, тим менше вона читає взагалі. Це дозволяє припустити, що надання дітям пристроїв для читання електронних книг може насправді гальмувати їх читання, адже саме паперовим виданням діти все ще частіше віддають перевагу.

Читання на пристроях через додаток створює більше можливостей для відволікання, бо дозволяє користувачу перемикатися між додатками. Для дітей, в яких є труднощі з концентрацією уваги швидка «винагорода» від гри може легко перевершити потенційно більші та значиміші довгострокові переваги читання, а читання електронної книги призводить до втомлювання очей, перенавантаження та швидкої втоми фізичної.

Книги та журнали, як концентрована мудрість, часом програють в суперечці за першість сучасним пристроями і соціальним медіа, але обнадійливим є той факт, що представники еліти, які рухають технічний прогрес (керівники найпотужнішого мозкового центру Кремнієвої долини, зокрема) усвідомлюють ризики домінування гаджетів і виховують власних дітей поза жорсткого впливу сучасних технологій якраз на класичних книгах, які є в бібліотеці, в тому числі й домашній.

Тримаючи в руках журнал, чи книгу дитина вмикає багато органів чуття – вловлює запах книги, відчуває фактуру на дотик, чує шурхіт перегортання сторінки, роздивляється та придивляється до деталей та нюансів палітри ілюстрацій. А головне, спільне читання – це той найкращий час, коли мама, чи тато є цілковито включеними в безпосереднє емоційне спілкування з дитиною, якого так не вистачає нині практично всім.

ЯК СТАТИ ВПРАВНИМ ЧИТАЧЕМ

До якої категорії можна віднести вашу дитину? Оберіть:

1. Любить читати!
2. Може читати, а може й не читати.
3. Дуже не любить читати.

Завдання, що постає перед батьками – допомогти дитині перейти з групи 3 до групи 1. Інакше це завдання можна переформулювати так: пошук мотивації до читання.

Це нормальна людська природа – хотіти робити те, що добре вдається і уникати речей складних, або таких, що даються нелегко. Зрозуміло, що як вчиняємо ми, так само вчиняють і наші діти. Однак можна стати вправним у читанні, так само як і у футболі, плаванні та інших заняттях, постійно вправляючись та тренуючись. Чим більше дитина читає, тим легше йде цей процес і тим приємнішим він стає.

Що робити щоби допомогти дитині перейти з групи 3 до групи 1. Інакше це завдання можна сформулювати так: пошук мотивації до читання. Зазвичай маємо дві категорії дітлахів, котрі не хочуть читати. Одні кажуть, що їм важко, інші кажуть, що їм нецікаво. Навряд чи хтось би обрав для проведення свого дозвілля якусь тяжку працю, чи неприємне заняття, тож і дитина чинить так само. Якщо читання – це надзусилля, це подолання, боротьба, то є природнім, що дитина хоче всіляко уникнути цього. А з'ясувати, чому саме дитині так важко читати, мають саме батьки, і тільки після цього фахівець зможе чимось зарадити. Зазвичай заважають любові до читання нерозвинені навички, недостатній об'єм словникового запасу, що породжує проблеми з вільним вибором текстів, швидкістю читання й ін.

Якщо з'ясувати слабкі аспекти і саме на них звернути увагу, допомогти, підтримати, заохотити, то і читання видаватиметься дитині вже більш приємним заняттям. «Я читаю тобі, ти читаєш мені» – так називається серія унікальних книг «на два голоси» М.А. Хоберман та М. Емберлі, в котрих використовуються традиційні методи навчання читання (алітерація, рима, повторення, короткі речення), щоб залучити дітей до читання разом із дорослим та наснажувати позитивними емоціями цей процес.

«Я почитаю тобі! Ми будемо читати сторінки по черзі одне одному – я читатиму одну сторінку, а ти – другу», – на таку пропозицію охоче пристають діти, і навіть ті, хто не дуже ще вміє або любить читати. Таке читання приносить задоволення всім учасникам, зближує емоційно і закладає надійний базис для спільної сімейної історії дружніх стосунків з дитиною.

Труднощі з читанням можуть бути породжені й такими чинниками, як проблеми із зором, навіть дислексією або відсутністю фонетичного слуху. Незалежно від причини, коли дитина має проблеми з читанням, вона рухається по замкненому колу:

1. Дитина не любить читати, отже недостатньо практикується.
2. Без практики не розвивається автоматизм читання.
3. Читання стає важким і не приносить ніякого задоволення, що призводить до ще меншої практики.
4. Повертаємось до пункту 1.

І навпаки, коли дитина з легкістю читає, то вона зазвичай і любить читати – оскільки це легко, то читає більше. В результаті швидко формується необхідний автоматизм, зростає словниковий запас, розвивається лексика, читання стає ще приємнішим.

Описані процеси були узагальнені вченими та отримали назву: «ефект Матвія» (*Matthew effect*) – феномен нерівномірного розподілу переваг, в якому сторона, яка вже ними володіє, продовжує їх накопичувати і примножувати, тоді як інша, спочатку обмежена, виявляється обділена ще сильніше і, отже, має менші шанси на подальший успіх. Сам термін був уперше запропонований американським соціологом Р. Мертоном, який дав явищу таку назву по цитаті Євангелія від Матвія: «…бо всякому, що має – дається і примножиться, а у того, що не має, відніметься і те, що має». Ідея притчі врешті-решт перетворилася на максиму: «Багаті стають багатішими, а бідні – біднішими».

В контексті нашої теми за цим ефектом стоїть ідея, що той хто добре читає, далі читатиме більше, стаючи ще вправнішим і завзятішими читачем. І навпаки, хто слабенько читає, намагається ухилятися від читання, і це поглиблює проблему, оскільки призводить до збільшення розриву між хорошими читачами та невправними читачами.

Пізніше дослідниця в галузі когнітивної психології Кейт Станович термін «Ефект Матвія» застосувала саме до читання, коли помітила вплив, який може мати погана навичка читання на всі сфери академічного життя студентів. Діти, які є хорошими читачами, мають більший успіх, і цей стимул спонукає їх читати ще більше. Коли вони стають ще більш успішними у читанні, їх словник збагачується, а розуміння світу розширюється та поглиблюється, що виявляється зазвичай і у вищій академічній успішності. Вони набагато менше практикуються і часто відстають від своїх однолітків. Вони відстають не лише у читанні та письмі, але й з інших предметів. Хитрість полягає в тому, щоб спонукати когось, хто не хоче читати, все ж почати читати щодня принаймні двадцять хвилин хоча би протягом місяця, або й довше, щоб пересвідчитись у правдивості цього «Ефекту Матвія».

Для деяких дітей читання не є важким, але воно для них видається просто нецікавим. Але, можливо, вони просто не знайшли для читання тих книжок, історій, які б викликали інтерес. Чи є у дитини якась сфера інтересів, що вона любить робити? Поспостерігайте, що її цікавить: може динозаври чи комахи, любить малювати чи грати у футбол? У такому разі завдання батьків полягатиме у підборі матеріалу, відповідної літератури. Це і буде мотивацією до читання.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ БАТЬКІВ

Ґрунтуючись на матеріалах засновниці та розробника навчальних програм «Усе для навчання» Марі Ріппел, сформулюємо кілька практичних порад.

1. Виберіть спеціальний час для читання, перетворивши цей час на час відпочинку, радощів та свободи.
2. Започаткуйте традицію читання вголос зі своїми дітьми. Вибирайте різноманітну високоякісну літературу, що відповідає віку та інтересам дитини. І не відмовляйтеся від читання вголос навіть і тоді, коли діти дорослішають – ніхто не може бути занадто дорослий для цього чудового проведення спільного дозвілля.
3. Створіть затишний куточок для читання. Спеціальний простір для читання може скоро перетворитись в улюблене комфортне місце дитини в домі.
4. Знаходьте різноманітні за змістом книжки для читання, підбираючи різні жанри – від смішинок та веселих оповідань (П. Глазовий, В. Нестайко, В. Драгунський, С. Нордквіст, С. Джеремі) до біографічних видань (серія «Життя знаменитих дітей»), пригодницьких романів (Л. Воронина, О. Дерманський, С. Оксеник), фантастики (В. Арєнев, О. Бердник), фентезі (В. Рутківський, Т. Янсон), проблемні романи (Л-М. Монтгомері, Є. Гуцало, А. Алексін, Дж. Грін, А. Дімаров, Б. Космовська, О. Лущевська), путівників (А. Денисенко), енциклопедій, історичних та кулінарних книг, коміксів, загадок, книг про тварин, космос, чи наукові відкриття та ін. Дитячі періодичні журнали можуть стати чудовим способом заохотити дитину читати («Малятко», «Барвінок», «Мамине сонечко», «Однокласник», «Розумашки», «Вигадуй, думай, грай»). Вибір книги – завжди за дитиною, але сприятливий ґрунт для вибору створюється дорослими.

Заохочуйте неохочого читача легкими книжечками з малюнками для причитування молодшим братикам чи сестричкам, аби він відчував себе в такому практикуванні на висоті й майже дорослим.

Виберіть цікаву книгу, що відповідає вправності читання дитини та прочитайте перший розділ вголос. Тоді перестаньте читати, обірвавши читання. Дитина захоче дізнатися, що буде далі і їй доведеться прочитати це самостійно.

Забезпечте доступ до книг, щоб за бажання дитина завжди могла мати книгу під рукою.

Використовуйте свою публічну бібліотеку та створюйте домашню бібліотеку, схвалюйте дитячий обмін цікавими книгами.

А ви любите читати? Коли дитина, чи онуки бачать, що вам цікаво читати, то в них інтерес виникає та підкріплюється щоразу, коли застають Вас з журналом чи книжкою.

Правило «роби так, як я роблю» діє набагато ефективніше за правило «роби так, як я кажу». За кордоном бібліотеки давно вже стали потужними сучасними центрами дозвілля родини, а домашні бібліотеки стали місцем, де перетинаються інтереси різних поколінь. Читаймо разом з дітьми, підтримаємо живе спілкування щодня!

Квітень – травень 2020. Постаті

Олександр МІХНО,
директор Педагогічного музею України, кандидат педагогічних наук

250 років від дня народження Івана Орлая (1770–1829), українського вченого, педагога, організатора освіти

Іван Семенович Орлай народився у 1770 (за ін. даними 1771) у селі Паледь колишньої Австро-Угорщини (тепер Мукачівський район Закарпатської області). Навчався у мукачівській елементарній школі, Ужгородському народному училищі та місцевій гімназії, Варадинській академії (нині Румунія), Львівському університеті. У 1789 І. Орлай вступив до Йозефінської семінарії і став членом ордену піаристів (заснований у 1597 римсько-католицький орден). Одержавши звання професора (1790), Орлай розпочав педагогічну діяльність у Велико-Карлівській гімназії, викладав давні мови, географію, історію та арифметику в нижчих класах.

1791 Орлай переїхав до Петербурга. Закінчивши два роки медичного училища, удосконалював знання з медицини у Відні. Діяльність у Росії розпочав на посаді лікаря, згодом – вченого секретаря Медичної Колегії та редактора «Журнала врачебной науки» (1811–1814). Постійно осягав новітні досягнення в медицині, досліджував проблеми, пов'язані з лікуванням віспи, раку, ревматичної епілепсії тощо, викладав у медичних навчальних закладах. На початку 1817 стан здоров'я Івана Семеновича погіршився і він був змушений на два роки припинити будь-яку трудову діяльність.

Незважаючи на привабливі пропозиції з Московського та Харківського університетів, І. Орлай обирає шлях педагога і до кінця життя залишається пов'язаним з розвитком освіти в Україні. Роки діяльності в Ніжинській гімназії й Одеському Рішельєвському ліцеї можна вважати роками розквіту його педагогічного таланту.

Заступивши на посаду директора Ніжинської гімназії вищих наук (нині — Ніжинський державний університет імені М.В. Гоголя) 1 листопада 1821 він одразу взявся за влаштування Гімназії в усіх аспектах. Особливими заслугами Орлая є його вдалий вибір викладачів та суворий нагляд за вивченням мов. У спогадах колишніх вихованців гімназії Орлай постає як суворий начальник, але добра, поблажлива і палко віддана своїй справі та Гімназії людина. У серпні 1826 його переведено на посаду директора одеського Рішельєвського ліцею, де він багато зробив для його розвитку та педагогічного інституту при ліцеї.

Іван Орлай помер в Одесі 27 лютого 1829 і був похований на Першому Християнському цвинтарі міста. 1937 комуністичною владою цвинтар було зруйновано. На його місці був відкритий «Парк Ілліча» з розважальними атракціонами, іншу частину було передано місцевому зоопарку. Нині достеменно відомо лише про деякі перепоховання зі Старого цвинтаря, а дані про перепоховання І. Орлая відсутні.

140 років від дня народження Макса Вертгеймера (Max Wertheimer; 1880–1943), німецького психолога, засновника гештальтпсихології

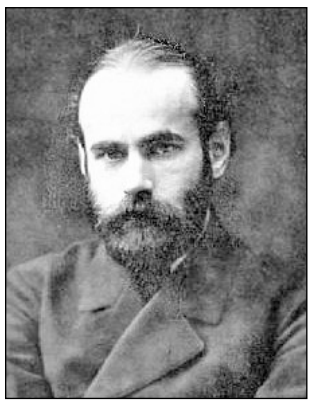

Макс Вертгеймер народився 15 квітня 1880 в Празі у родині директора бізнес-коледжу. Середню освіту здобув у приватних школах Праги, а потім вступив до Карлового університету. Після його закінчення виїхав до Німеччини, де вивчав філософію і психологію. Вертгеймер займався різними проблемами психології: вивчав пацієнтів з повною або частковою втратою мови, розробляв методи контролю показань свідків, а також проводив експерименти із зоровим сприйняттям людини.

У 1910 його зацікавив феномен удаваного руху. Предметом дослідів служили найпростіші випадки удаваного руху, що простежуються при спостереженні одного предмета в різних ракурсах. В результаті експериментів Вертгеймер заклав основу майбутньої теорії гештальтпсихології. Назва цього напряму походить від слова «гештальт» (нім. Gestalt – форма, образ, структура). Психіка, вважав Вертгеймер й інші представники цього напряму, має вивчатися з точки зору цілісних структур (гештальтів). Центральним стало уявлення про те, що основні властивості гештальта не можна зрозуміти шляхом підсумовування властивостей окремих його частин. Ціле принципово не зводиться до суми окремих його частин, більше того, ціле – це зовсім інше, ніж сума його частин. Саме властивості цілого визначають властивості окремих його частин. Так, музична мелодія не може бути зведена до послідовності різних музичних звуків.

1923 Макс Вертгеймер одружився зі своєю студенткою Анні Каро. А ближче до війни, як і багато його співвітчизників, переїхав до Сполучених Штатів. У Нью-Йорку він викладав у Новій школі соціальних досліджень. Єдиний відносно повний виклад його теорії – книга «Продуктивне мислення», яка побачила світ за кілька тижнів до смерті автора. В цій книзі Вергеймер писав: «Мислення спрямовується бажанням, прагненням дійти до істини, виявити структурне ядро, докопатися до джерел ситуації; перейти від невизначеного, неадекватного ставлення до ясного, прозорого бачення основного протиріччя в ситуації; довести себе до такого стану, коли проблема захоплює повністю». І дійсно, він сам довів себе до такого стану, що проблема феномена уявного руху захопила його цілком. Це й призвело до основи майбутньої класичної теорії гештальтпсихології.

Макс Вертгеймер помер 12 жовтня 1943. Він не закінчив своїх досліджень, але, тим не менш, залишився в історії психології як засновник гештальттеорії, спочатку названої теорією Вертгеймера. Його послідовники – Курт Левін, Курт Коффка і Вольфганг Келер – більш детально розробляли різні напрямки цієї теорії.

110 років від дня народження Тамари Цвелих (1910–2010), української педагогині

Тамара Іванівна Цвелих народилася 24 квітня 1910 у м. Кременчуці. Навчалася в Харківському, потім в Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка. У 1937 закінчивши університет, відбула встановлений іспитовий стаж педагогічної роботи в школі і була удостоєна звання учителя середньої школи. Працювала вчителькою в Пирогівській школі на Київщині, деякий час виконувала обов'язки співробітниці з художнього виховання Київського обласного інституту вдосконалення вчителів.

Під час Другої світової війни була змушена евакуюватися в Курськ. У 1949 успішно захистила дисертацію і здобула науковий ступінь кандидата педагогічних наук. У 1951–1956 Т. Цвелих була головним редактором журналу «Дошкільне виховання» (м. Київ), в якому розкривалися важливі теоретичні і практичні питання дошкільного виховання; також мала велике навантаження в Київському педагогічному інституті ім. О.М. Горького як декан педагогічного факультету й куратор групи.

З 1956 Т. Цвелих – співробітниця Науково-дослідного інституту педагогіки (НДІП) Української РСР. Під її керівництвом відділ морально-естетичного виховання НДІП розробив у 1964 «Орієнтовну програму з естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи». Вона керувала авторською групою з розроблення Програми морального виховання учнів різних вікових груп. Тамара Іванівна завжди мріяла про автономію естетичного підрозділу в Інституті педагогіки, і її мрія збулася в 1970.

Тамара Цвелих була представницею національної інтелігенції, яка зазнала безповоротних втрат у роки політичних репресій: її чоловік Анатоль Костенко (1908–1997), відомий літературознавець, провів у концтаборах і засланні сімнадцять років.

Учена мала безліч захоплень: педагогіка і психологія, література, образотворче мистецтво, природа. Вона постійно самовдосконалювалась, була людиною неординарною, володіла неперевершеним умінням зацікавити науковою творчістю. Як талановитий наставник, Т. Цвелих підготувала близько чотирьох десятків кандидатів наук. Її учні, друзі згадують її як людину привітну і доброзичливу, спілкування з якою заряджало доброю енергетикою.

Померла Тамара Іванівна Цвелих у 2010.

У фондах Педагогічного музею України зберігається персональний комплекс матеріалів Т. Цвелих – фото та праці педагогині, особисті документи, зокрема трудова книжка, дипломи, грамоти, посвідчення, медалі (всього 128 од. зберігання).

100 років від дня народження Дмитра Білоуса (1920–2004), українського поета, літературознавця, педагога

Дмитро Григорович Білоус народився 24 квітня 1920 в с. Курмани, нині Недригайлівського району Сумської області в селянській багатодітній сім'ї. Після закінчення школи навчався в Харкові на робітничому факультеті та працював на електрозаводі. 1938 вступив на філологічний факультет Харківського університету. Його однокурсниками були Олесь Гончар і Григорій Тютюнник. 1941 добровольцем пішов на фронт. Після тяжкого поранення лікувався у шпиталі, пізніше був співробітником редакції радіомовлення для партизанів і населення окупованих територій України. Згодом працював у республіканському радіокомітеті. 1945 закінчив філологічний факультет Київського університету. 1948 – аспірантуру на кафедрі української літератури. І вже у 1948 виходить його перша книжка, яка й визначила подальшу долю – бути письменником. Це була збірка гумористичних та сатиричних віршів «Осколочним!».

У 1950-х Дмитро Білоус починає писати вірші для дітей. Він увійшов в українську дитячу літературу із власними темами, образами і засобами їхнього втілення. Його книжечки «Пташині голоси», «Упертий Гриць» та «Про чотириногих, рогатих і безрогих», «Лікарня в зоопарку», «Турботливі друзі», «Сад на Лисій горі», «Веселий Кут», «Гриць Гачок» залюбки читає українська дітвора. Д. Білоус багато писав про школу і для школи. На прохання вчителів він написав для школярів книжку «Мандрівка в Країну Чеснот».

Ще одна яскрава грань таланту Д. Білоуса – перекладацтво. Він переклав збірки поезій Івана Вазова, Георгія Джагарова, Дмитра Методієва, Ангела Тодорова. А вершина, безперечно, – двотомна антологія болгарської поезії, половину творів з якої Д. Білоус переклав особисто.

Дмитро Білоус – член-кореспондент Академії педагогічних наук України з березня 1994, почесний академік з 2000. Лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка (1990) за книгу «Диво калинове», яка стала справжнім помічником учителя-словесника. Вона пробуджує інтерес дітей до структури нашої мови, до її таємничих глибин, нагадує про моральний обов'язок не забувати, знати материнську мову, про необхідність нести у своїй душі святе почуття любові і шани до рідної землі та її історії.

Помер Дмитро Білоус 13 жовтня 2004, похований на Байковому кладовищі в Києві.

200 років від дня народження Герберта Спенсера (Herbert Spencer; 1820–1903), англійського філософа, соціолога і психолога

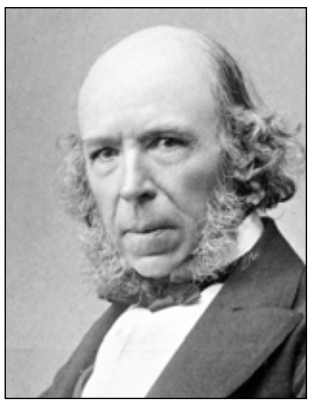

Герберт Спенсер народився 27 квітня 1820 у містечку Дербі в родині шкільного вчителя. Джордж Спенсер дав синові домашню освіту, що складалася з основ математики, природознавства, історії та англійської мови. Герберт відмовився від пропозиції свого дядька, Томаса Спенсера, відправитися на навчання в Кембридж і таким чином був практично самоучкою.

На початку своєї кар'єри Спенсер кілька місяців викладав у школі. У 1837–1846 він працював інженером на Лондонській і Бірмінгемській залізницях і займався самоосвітою. У 1848 у віці 28 років переїхав до Лондона, де став співредактором фінансового щотижневика для представників середнього класу – The Economist.

У 1852 Спенсер здійснив обґрунтування теорії біологічної еволюції у своїй статті, опублікованій на сім років раніше за публікацію праці Дарвіна «Походження видів». Теорія еволюції Спенсера розвинула теорію Ламарка про наслідування набутих ознак та безпосередній вплив зовнішніх чинників на розвиток організму.

Спенсер є засновником теорії походження держави із світу природи шляхом переходу від органічної до неорганічної еволюції, що пов'язується із перетворенням людини як біологічного виду в людину як члена суспільства. У 1861 він опубліку-

вав працю «Педагогіка», в якій відстоював дитиноцентричний підхід і підкреслював важливість науки, виступав за природний розвиток інтелекту, створення мотивувального інтересу, підкреслював роль науки в складанні навчальних планів. Вчений наголошував: «Мета виховання – сформувати людину, здатну керувати собою, а не таку, яка може бути лише керованою іншими».

Герберта Спенсера вважають засновником органічної школи в соціології. У фундаментальній праці «Основи соціології» (1877) Спенсер проводив аналогії між біологічною і соціальною еволюцією, між живим організмом і суспільством.

У 1883 Спенсер був обраний членом філософської секції Французької академії моральних і політичних наук. Був номінований на Нобелівську премію з літератури в 1902, однак відмовився її отримати. Помер 8 грудня 1903 після тривалої хвороби. Похований на кладовищі Хайгейт поруч з Джордж Еліот і Карлом Марксом.

140 років від дня народження Юрія Тищенка (1880–1953), українського видавця, письменника, журналіста, перекладача

Юрій Пилипович Тищенко народився 4 травня у с. Салтичія, нині Запорізької області, в селянській родині. Після закінчення народної школи та вчительської семінарії на початку 1900-х заробляв приватними уроками, вчителював у народних школах Бердянського повіту. З 1902 викладав історію, літературу та географію у двокласній школі при залізничному депо на станції Долгінцеве. З липня 1907 за сприяння В. Винниченка працював у страховому товаристві «Дністер» у Львові. Працював під псевдонімами С. Ю., Юрій Азовський, Галайда, Федір Гарах, Павло Лаврів (Лавров), Ю. Сірий тощо.

Юрій Тищенко був членом Української соціал-демократичної робітничої партії, співпрацював з тижневиком «Земля і воля». Також був членом редакційної комітету «Літературно-наукового вісника» (ЛНВ, 1912–1913); завідувачем редакції ілюстрованої щотижневої газети для селян і робітників «Село» («Засів») (1909–1912). Він – один із засновників видавництва «Українська хата» (1909), редактор видавництва «Лан» (1909–1913), директор видавничого товариства «Дзвін» (1911–1924), організатор (1908) та завідувач книгарні ЛНВ у Києві (1911–1913) та її філій у Харкові (1909) та Катеринодарі (1911).

Юрій Тищенко є автором науково-популярних та дитячих книжок, літературно-критичних, публіцистичних, науково-популярних, біографічних статей та оповідань на шпальтах ЛНВ, «Села» («Засіву»), «Ради», «Рідного краю», «Дзвінка», «Дзвону», «Молодої України», «Світла», «Української хати».

Протягом 1917–1918 – голова пресового бюро та редактор «Вісника Генерального секретаріату України» (1917), співзасновник видавництва «Український учитель», журналів «Світло» та «Українська школа».

1918 Юрій Тищенко був відряджений Міністерством народної освіти до Австро-Угорщини та Німеччини для організації видання підручників для народних шкіл. Після тривалої еміграції у 1936 переїздить до Ужгорода, де співпрацює з газетою «Українське слово» та виданнями «Просвіти». 1938 відкрив власну книгарню в Перечині. Згодом Юрій Пилипович змушений знов тікати до Праги, де засновує власне видавництво. Упродовж 1939–1945 в серіях «Життя і чин» та «Наукова бібліотека ЮТ (Юрія Тищенка)» було видано «Поезії Тараса Шевченка», праці М. Антоновича, Д. Дорошенка, І. Огієнка, Н. Полонської-Василенко, Д. Чижевського, В. Щербаківського, Д. Донцова, А. Животка та ін.

У травні 1945 Юрій Тищенко залишає Прагу та перебуває у таборах для переміщених осіб. В 1950 під загрозою депортації до СРСР переїхав до США. Помер Юрій Тищенко 5 грудня 1953 у Нью-Йорку.

175 років від дня народження Вільяма Кінгдона Кліфорда (William Kingdon Clifford; 1845–1879), англійського математика, філософа

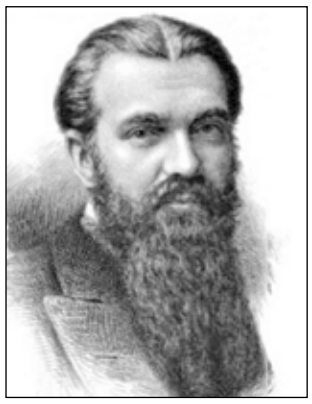

Кінгдон Кліфорд народився 4 травня 1845 в Ексетері, Велика Британія. Закінчив Триніті-коледж в Кембриджському університеті (1868), отримавши кілька відзнак за успіхи в навчанні. У 1871 за рекомендацією Джеймса Максвела стає професором математики і механіки Лондонського університетського коледжу. Член Лондонського королівського товариства (1874).

Основні наукові праці вченого стосуються алгебри та геометрії. Кліфорд розвинув геометрію руху, для вивчення якої запрвадив кватерніони та бікватерніони, що можуть бути застосовані також для вивчення руху в неевклідовій геометрії. Вивчав неевклідову геометрію – праці Рімана та Лобачевського, якого назвав Коперником геометрії. Запровадив означення паралельних прямих, яке має сенс і в Рімановій геометрії. Одну із спеціальних алгебр названо алгеброю Кліфорда.

Кліфорд один з основоположників векторного аналізу. Запровадив (1878) сучасні терміни «дивергенція» і «ротор».

У праці «On the space theory of matter» (1870) висунув передову на той час ідею, що матерія і сила тяжіння є проявами викривлення простору-часу. Цей принцип був покладений в основу загальної теорії відносності. У XX столітті на працях Кліфорда було розвинуто теорію просторів Кліфорда – Кляйна.

Відомий і як популяризатор фізико-математичних наук («The commoniense of the exact sciences» («Здоровий глузд точних наук»), 1885). П'ятитомне зібрання творів Кліфорда було видано посмертно (1882).

Є у доробку професора Кліфорда і казки для дітей, опубліковані в збірці «The Little People» (1874).

Помер учений 3 березня 1879 в Мадейрі, Португалія.

160 років від дня народження Ерну Фінаці (Ernö Fináczy; 1860–1935), угорського педагога

Ерну Фінаці народився 10 травня 1860 у Будапешті. Закінчив Королівський католицький університет (класична філологія факультету мистецтв, 1877–1880). Після базового іспиту (1880) проходив стажування в університетській практичній школі, далі працював в Королівській угорській середній школі в Панцові (1881–1884). Докторський ступінь здобув на факультеті мистецтв Будапештського королівського університету (1881). Е. Фінаці вивчав французькі та німецькі середні школи в закордонних подорожах (1888–1889). Він був викладачем Національної ради народної освіти (1891–1904), а потім виконавчим віце-президентом цієї організації (1905–1918), одним із засновників Угорського педагогічного товариства (1891), президентом товариства (1904 та 1925), а далі до своєї кончини був його постійним почесним президентом.

Як учений, Е. Фінаці спочатку займався класичною філологією, згодом виключно педагогікою, в межах якої переважно досліджував теорію освіти, угорську та загальну історію освіти. Цінуючи його наукову працю, 1901 Е. Фінаці запросили на факультет мистецтв Королівського Угорського університету Будапешта на кафедру педагогіки, де він з великим успіхом викладав протягом трьох десятиліть до своєї відставки (1930).

Ерну Фінаці поділяв науку про освіту на теоретичну (теоретична педагогіка; дидактика) і практичну (функціонування середньої школи; проблеми професійної підготовки вчителів та методика навчання учнів). Він – автор численних навчальних посібників з історії освіти, особливо угорської.

Як історик освіти, Е. Фінаці досліджував загальні аспекти теорії та дидактики освіти. Основні особливості його наукових праць – дослідження на основі оригінальних джерел, детальна реконструкція та справді неупереджена інтерпретація минулого освіти, філософський підхід. Звідси його здатність бачити педагогічні явища не ізольовано, а цілісно; він прагнув зрозуміти процес виникнення і поширення педагогічних ідей як проявів певної епохи. Керуючись своїм уявленням про історію педагогіки, вчений стверджував, що минуле освіти – це історія морального вдосконалення людства, де освіта відіграє провідну роль.

Помер Енру Фінаці 26 лютого 1935 у Будапешті.

170 років від дня народження Володимира Щербини (1850–1936), українського історика, архівіста, краєзнавця, педагога

Володимир Іванович Щербина народився 16 травня в Києві у сім'ї лікаря. Навчався в Другій київській гімназії, а після її закінчення вступив на історико-філологічний факультет Університету св. Володимира (1868–1873). Після закінчення університету з метою вдосконалення знань у галузі педагогіки В. Щербина поїхав до Петербурга, де з 1876 по 1879 викладав російську мову та історію в петербурзьких військовій та жіночій гімназіях.

З поверненням на батьківщину (1879) Володимир Іванович зосередився на науковій роботі в архівах міста: ретельно вивчав історію Києва і Київщини, досліджував актуальні і маловивчені аспекти історії України. Протягом 1879–1920 учителював у жіночих та чоловічих гімназіях, був членом київського історико-архівного гуртка, також співпрацював з київською Археографічною комісією і був членом Історичного Товариства Нестора Літописця.

В 1901 за дорученням Історичного товариства Нестора-Літописця і Московського археологічного Товариства Володимир Іванович із Леонідом Добровольським здійснив наукову подорож на Правобережжя (Бердичівський, Уманський, Васильківський повіти) для збирання стародруків і рукописів, обстеження територій та фіксації історичних пам'яток. У цій експедиції було оглянуто і сфотографовано 34 об'єкти церков, костьолів і монастирів.

Наукову і педагогічну роботу Володимир Іванович завжди поєднував із громадською діяльністю, з 1920 працював у Національній бібліотеці при Українській Академії наук (УАН), в Архівному управлінні і згодом у спеціалізованих ділянках УАН: в Археографічній комісії, керував Комісією Києва і Правобережжя, був членом кафедри історії України.

За ініціативою М. Грушевського Володимир Щербина очолив Комісію історії Києва та Правобережжя (1924), члени якої досліджували київські некрополі та топоніміку. Під його керівництвом було складено збірник «Старий Київ», а згодом видано збірку «Київ та його околиці в історії та пам'ятках».

1926 з нагоди 50-річчя літературно-наукової діяльності Щербини, УАН видала монографію «Нові студії з історії Київа Володимира Івановича Щербини», що містить і бібліографію його праць. 1930, коли вченому виповнилося 80 років, він вийшов на пенсію.

Помер Володимир Щербина у 1936, похований на Звіринецькому кладовищі

180 років від дня народження Омеляна Партицького (1840–1895), українського мовознавця, етнографа, історика, педагога

Омелян Партицький народився 28 травня 1840 у с. Тейсарова на Жидачівщині (Львівщина). Початкову освіту здобув у Стрию, навчався в Бернардинській гімназії, згодом – у Львівському університеті, який закінчив у 1863. Відтоді фактично до кінця свого життя працював у гімназіях і семінаріях – учителем української мови і літератури в гімназіях Чернівців і Тернополя, а з середини 1868– у Львівській чоловічій і паралельно викладав в жіночій вчительській семінаріях.

Окрім учительської роботи, О. Партицький активно займався редакторською та видавничою діяльністю. Він виступив засновником і став редактором «Газети шкільної» (1875–1879). З початку 1880 аж до 1885, ставши засновником, займається виданням літературно-наукового часопису «Зоря», який згодом був трансформований у «Літературно-науковий вісник» Наукового Товариства ім. Шевченка. Але найбільше уваги О. Партицький приділяв педагогічній роботі. Впродовж 1875–1879 надрукував на шпальтах «Газети шкільної» цілий ряд статей про виховання: «Гадки про виховання домашнє», «Якими средствами педагогічними ділати треба проти лінивства», «Листи о вихованю». В цих та інших педагогічних статтях О. Партицький, доводив, що основним структурним елементом виховного ідеалу є насамперед родинне виховання

Окрім цього педагогу належить упорядкування та видання читанок для народних шкіл та граматик: «Руска читанка для нижчих кляс середніх шкіл» (1871), «Руский буквар для шкіл людових» (1876), «Руска читанка для третьої кляси шкіл народних» (1878), «Граматика руского язика для ужитку в школах людових» (1880). Остання з точки зору методики викладання української мови була одним із найкращих видань граматик української мови того часу.

Будучи активним громадським діячем і професійним педагогом, О. Партицький став одним з ініціаторів-засновників студентського благодійного товариства «Дружеский Лихвар» (1871) та «Руського Товариства Педагогічного»; організував культурно-просвітню організацію «Просвіта», ставши її почесним членом, а в 1874 виконував обов'язки голови товариства.

В останні роки життя у педагога погіршилося здоров'я і він був змушений часто їздити на лікування до Одеси, а 21 січня 1895 Омелян Партицький раптово помер. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

Євроатлантичний вектор та перспективи інноваційного розвитку України

Рецензія на книгу **«Євроатлантичний вектор України: національна доповідь / Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Національна академія наук України, 2019. 328 с.»**

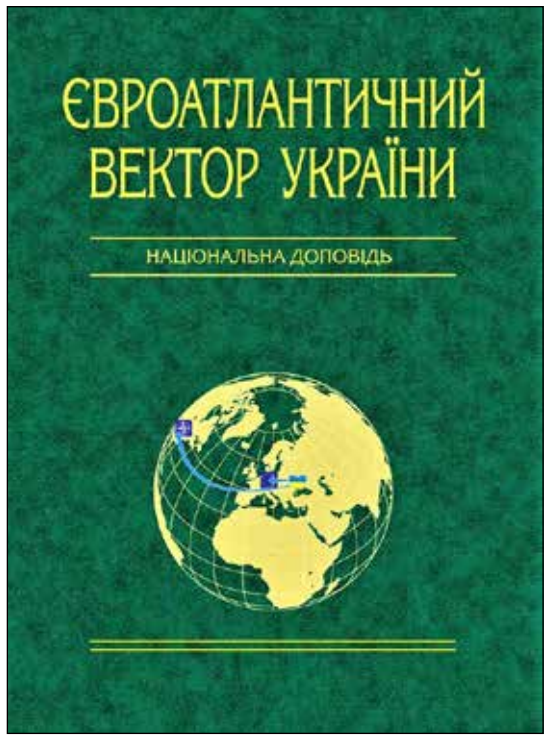

Щорічна Національна доповідь НАНУ – 2019 присвячена євроатлантичному вектору України та його можливостям. Монографію підготував колектив науковців під керівництвом академіка, доктора економічних наук, професора ***Сергія Пирожкова***. До складу редакційної колегії увійшли відомі в Україні та за її межами науковці: доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України ***Ірина Кресіна***, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України ***Андрій Кудряченко***, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України ***Олександр Скрипнюк***, кандидат політичних наук ***Сергій Стоєцький***, доктор філософських наук, професор ***Назіп Хамітов***, доктор соціологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України ***Микола Шульга***, доктор юридичних наук, професор, академік НАН України ***Юрій Шемшученко***.

Центральною ідеєю книги є євроатлантичний вибір України, шлях до нього й наслідки. Україна знаходиться на розломі двох цивілізаційних спільнот, які перебувають у стані системної конкуренції: *євроатлантичної* та *євразійської*. Якщо євроатлантична цивілізаційна спільнота є динамічною і суперечливою єдністю протестантської та католицької цивілізацій, то євразійська – значною мірою православною. Однак євразійська цивілізаційна спільнота, центром якої себе позиціонує Росія, включає й інші ментальні елементи (мусульманський, буддійський тощо). З іншого боку, є країни з вираженою православною ментальністю, які тяжіють до євроатлантичного цивілізаційного простору (Болгарія, Греція, Молдова, Румунія, Україна). Тому, вважають автори, не можна ототожнювати православну й євразійську цивілізації. Сучасна євроатлантична цивілізація демонструє інноваційний, а євразійська – мобілізаційний типи розвитку. Перший тип розвитку означає гідну самореалізацію людини, вільне продукування ідей та їх втілення без примусу, репресивності й саморепресивності; мобілізаційний тип – це рух «згори» планів і стратегій, авторитаризм і репресивність щодо тих, хто виявляє незгоду чи бодай хоче дискутувати.

Знаходження України на межі євроатлантичної та євразійської цивілізаційних спільнот є ані випадковим, ані тимчасовим. Здатність бути суб'єктом історії – мати власний цивілізаційний проект і втілювати його – залежить від здатності продуктивно взаємодіяти з обома спільнотами.

Тривалий час Україна була розділеною і переважно включеною в євразійську цивілізаційну спільноту. Саме тому євроатлантичне спрямування України не зводиться лише до членства в Євросоюзі чи НАТО, це значно складніший процес ментально-цивілізаційних перетворень, що означає здобуття та розвиток суб'єктності як реалізації інноваційної моделі розвитку в усіх сферах суспільного життя, втілення цивілізаційного проекту гідної самореалізації людини, перехід від соціоцентризму до людиноцентризму. Ці ідеї продовжують методологічний підхід метаантропологічного потенціалізму, що був розроблений академіком Сергієм Пирожковим та професором Назіпом Хамітовим ще у 2016 р. (Національна доповідь «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії», інші публікації), і який корелює з методологічною й світоглядною стратегією людиноцентризму, запропонованою академіком ***Василем Кременем***.

Згідно зі вказаним підходом, євроатлантичний вектор України передбачає не просто географічний, геополітичний або навіть цивілізаційний рух у напрямі Європи чи Євроатлантики, а передусім – цивілізаційну взаємодію з європейською та євроатлантичною спільнотами на основі партнерства і забезпечення національних інтересів. Це дає підстави вважати, що головним критерієм конструктивності євроатлантичного вектора є посилення суб'єктності країни.

Тому надзвичайно важливо створити сприятливе середовище для інтелектуалів, які демонструють гуманістичне мислення і критичне ставлення, та політиків, які б стали осердям громадянського суспільства у формуванні національно особливої громадянсько-політичної ідентичності.

Автори переконливо доводять, що існує виражена світоглядно-ціннісна спорідненість України й євроатлантичної спільноти на рівні цінностей особистості, її свободи, толерантності та гідності, укорінених у спільній християнській етиці. Саме на цій основі в Україні можливе органічне прийняття економічної свободи, ринкової економіки та правової держави в органічному поєднанні з громадянським суспільством. Водночас зазначені цінності відрізняються способами прийняття і легітимації. Тому способом інтеграції у цю спільноту і чинником взаємодії з нею може бути християнський гуманізм як світоглядний принцип. Цей різновид гуманізму репрезентує світоглядні цінності християнської цивілізації, які стають основою продуктивного діалогу між партнерами, опонентами і навіть противниками як у межах цієї цивілізації, так і поза її меж. Такий гуманізм об'єднує у партнерську цілісність православну, католицьку (південноатлантичну) й протестантську (північноатлантичну) цивілізації. В цьому його величезна значущість, враховуючи протистояння й конфлікти в межах цього світу.

Європейський гуманізм має відлуння саме християнського світогляду, який не дає йому стати просто раціоналізмом і прагматизмом. Важливо усвідомити, що гуманізм без означення «християнський» може набувати класове чи етнічне забарвлення, поступово дрейфуючи у світоглядний простір комунізму чи фашизму – це яскраво й безжально показала історія Європи XX століття. Саме це дозволяє говорити про продуктивність християнського гуманізму як світоглядного принципу, який духовно споріднює Україну з будь-якою європейською країною. Це дає підстави стверджувати, що християнський гуманізм постає в якості духовно-культурного мосту між Україною і євроатлантичною та євразійською цивілізаційними спільнотами, що запобігає конфліктності, при цьому посилюючи, а не ослабляючи нашу суб'єктність. Така модель взаємодії «потребує глибокого осмислення та сутнісної модернізації всієї духовно-гуманітарної сфери». Це значною мірою завдання науковців у галузях релігієзнавства, філософії, історії, права. Однак це й завдання філософських письменників, публіцистів, блогерів, режисерів, акторів, художників і священників – всіх тих, хто має більший вплив на суспільну свідомість і позасвідоме.

Світоглядна єдність України та євроатлантичної спільноти на рівні цінностей є передумовою більш широкого цивілізаційного єднання. Це означає втілення інноваційного розвитку у всіх сферах – від духовно-культурної до політичної та економічної. Можливі два способи актуалізації такого розвитку: зовнішній та внутрішній. Перший означає політику і практику міжнародного кредитування й інвестування, другий – опертя на власні сили й ресурси в інноваційній діяльності. Очевидним мінусом першого способу є залежність від зовнішніх партнерів – кредиторів та інвесторів, які у будь-який момент можуть змінити свої плани, розхитуючи суб'єктність України, а другого – замкненість, втрата статусу відкритого суспільства, що в глобалізованому світі є непродуктивним. Для успішного інноваційного розвитку України як повноцінного суб'єкта у взаємодії з євроатлантичною спільнотою потрібен розумний баланс і консолідація політики опертя на власні сили і політики міжнародних інвестицій у тих пропорціях, які найбільше відповідають національним інтересам і сприяють посиленню суб'єктності Української держави.

Аналізуючи можливі небезпеки для України на шляху євроінтеграції, дослідники зазначають, що недостатній економічний і технологічний рівень розвитку України при незбалансованому зближенні з ЄС може призводити до подальшого відтоку кваліфікованої та креативної частини населення, а також до перетворення України на джерело сировини для розвинутих країн. Нам не варто записувати будь-які європейські країни до однозначних «друзів України», кожна з них має свої національні інтереси. США демонструють більш стабільну підтримку України, проте ця підтримка також детермінована національними інтересами, які можуть змінюватися.

У доповіді робиться цілком закономірний висновок, що Росія вбачає в Україні глибинно споріднену частину євразійської цивілізаційної спільноти і категорично не хоче відпускати її у західноєвропейський і тим більше євроатлантичний цивілізаційний простір. Останній сприймається нею вже не як партнерський чи інакший, а як чужий, більше того, ворожий, що було характерно для часів «холодної війни». Це й посилює на території України гібридну війну, яка, принаймні в інформаційних вимірах, експортується на Захід. Таке протистояння може пожвавлювати американські політичні еліти, але глибоко непокоїть політичні еліти «ядра» Євросоюзу.

Вплив гальмівних чинників євроінтеграції України та небезпеки, які виникають на цьому шляху, не повинні означати відмову від цивілізаційної взаємодії з Європою на догоду Росії. Інша справа, що європейський та євроатлантичний вектори України мають здійснюватися дуже виважено, бути результатом органічного інноваційного розвитку в економіці, політиці, освіті, науці, духовно-творчій сфері, а не реалізовуватися мобілізаційно-командними методами.

Справжня євроінтеграція – це щоденне створення умов для гідної самореалізації людини, піднесення ролі громадянського суспільства, яке не підкорене державі й не вступає з нею в антагонізм, а знаходить збалансовану взаємодію. Саме на цьому шляху можливе розкриття всіх потенційних перспектив як особистості, так і держави, що є основою посилення суб'єктності країни у світі, а відтак – підвищення рівня її суверенітету. При цьому треба пам'ятати, що не самореалізація людини існує заради суверенітету, а саме суверенітет – задля особистісної самореалізації. Лише така світоглядна трансформація суспільної свідомості, помножена на цілеспрямовану інноваційну діяльність, здатна відкрити для України євроатлантичний цивілізаційний простір.

У дослідженні зроблено закономірний висновок, що поняття «євроатлантичний вектор України» є ширшим, ніж «євроінтеграція України» чи «євроатлантична інтеграція України». Євроатлантичний вектор нашої країни передбачає не просто входження «під парасольку» союзів або альянсів, а передусім якісні інноваційні зміни в українському суспільстві, які є органічними для нашої ментальності й сенс яких – у підвищенні суб'єктності нашої країни у світі і реальному покращенні життя людей.

Дослідники подали ясну й лаконічну формулу конструктивної стратегії євроатлантичного вектора: від інноваційного розвитку у взаємодії з міжнародними партнерами на основі спільних цінностей та з урахуванням динаміки їх геополітичних інтересів – до інтеграції в якості суб'єкта в євроатлантичну і світову спільноту. На цій основі робиться висновок, що членство України у будь-яких міжнародних союзах чи альянсах повинно спиратися на чітке усвідомлення динаміки національних інтересів як нашої країни, так і наших партнерів. Безумовним критерієм продуктивності такого членства є посилення суб'єктності нашої країни і покращення рівня життя її громадян.

Отже, автори переконливо доводять, що у сучасному мінливому світі, де часто зневажаються усталені норми міжнародного права з боку деяких геополітичних гравців, наростає економічне протистояння між країнами з найбільш могутніми економіками, посилюються імперські амбіції Росії, Україна повинна послідовно втілювати політику поглиблення своєї цивілізаційної суб'єктності, що й передбачає нині виражений акцент на євроатлантичному векторі розвитку.

Раджу всім уважно ознайомитися з цим непересічним дослідженням, яке переконливо доводить, що українська гуманітаристика здійснює практичний поворот і гідно задає методологічні й світоглядні орієнтири для нашої країни. Чекаємо на наступну Національну доповідь!

Світлана КРИЛОВА,
завідувач кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова доктор філософських наук, професор, Віце-президент Асоціації філософського мистецтва

Освіта і суспільство
Всеукраїнська газета ОіС

Засновник та видавець Громадська організація «Освіта і суспільство».
Свідоцтво: КВ № 23255-13095Р. Адреса: 03148, м. Київ, вул. Петра Курінного, 2-А, тел. (067) 49-111-39.
Головний редактор *Лідія Ткаченко.*
Відділ реклами: тел./факс (044) 407-07-27. E-mail: osvitaisuspilstvo@gmail.com.
Друк ФОП Рибаченко О.М., 21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21. Тел.: (0432) 69-67-69
Наклад 1000 екз. Замовлення № ____ Підписано до друку 29.05.2020. Ціна договірна.
Усі права видавця захищено. Передрук матеріалів можливий за письмового погодження з редакцією. Редакція не рецензує і не повертає рукописів. Редакція залишає за собою право на коректування і внесення змін у надісланий матеріал. За достовірність відповідає автор.